

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra**

Rūtos Kaziliūnaitės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**Vienodos teismų praktikos formavimas:
raida, būklė, perspektyvos**

Vadovas: doc. dr. Pranas Kuconis

Recenzentas: asist. Viktoras Dovidaitis

Vilnius 2008

Turinys

Turinys.....	1
Įžanga	2
I. Teisės aiškinimas ir jo santykis su vienodos teismų praktikos formavimu	4
1.1. Teisės aiškinimo rūšys, būdai ir metodai	4
1.2. Priežastys, lemiančios nevienodą teisės normų aiškinimą ir taikymą esant panašioms faktinėms aplinkybėms	7
1.3. Turiningasis bei formalusis teisės aiškinimas: šių teisės aiškinimo koncepcijų tinkamumo Lietuvos Respublikos baudžiamųjų įstatymų taikymo procese problemos	10
II. Vienodos teismų praktikos formavimo būdai.....	16
2.1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip įstatymų leidėjo įgalioto vienodos teismų praktikos formuotojo, veikla.....	16
2.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse, priimtose nagrinėjant kasacines bylas, pateiktas teisės aiškinimas: teisėjo pareiga paklusti ar pagalba teisėjui	17
2.3. Konsultacijos teisėjams: veiksminga vienodos teismų praktikos formavimo priemonė ar grėsmė teismų nepriklausomumui.....	28
2.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimai: efektyvus vienodos teismų praktikos formavimo būdas ar nukrypimas nuo konstitucinės teismų paskirties – teisingumo vykdymo	38
III. Vienodos teismų praktikos formavimo perspektyvos	46
3.1. Nauji vienodos teismų praktikos formavimo uždaviniai, nulemti besikeičiančio teismo vaidmens teisingumo vykdymo procese sampratos	46
3.2. Formalusis teisės aiškinimas ir pozityvistinė teisės aiškinimo tikslų samprata baudžiamojoje teisėje: socialistinės teisės reliktai ar būtina atsvara turiningajam teisės aiškinimui	49
3.3. Užsienio valstybių patirties vienodos teismų praktikos formavimo būdų reglamentavimo srityje taikymo Lietuvos teisinėje sistemoje galimybės	54
Išvados.....	58
Literatūra	61
Santrauka	65
The formation of uniform court practice: development, state, lookout.....	66

Įžanga

Šio darbo objektas yra vienodos teismų praktikos formavimo procesas ir tendencijos Lietuvos Respublikos baudžiamojoje justicijoje. Nors pagal šiuo metu galiojančią Teismų įstatymo redakciją vienodą teismų praktiką formuoja ne tik Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, bet ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, šiame darbe bus tiriama tik Aukščiausiojo Teismo veikla formuojant teismų praktiką, kadangi tik šis teismas formuoja bendrosios kompetencijos teismų, kuriems yra teisingos baudžiamosios bylos, praktiką.

Šio darbo tema yra aktuali dėl keleto priežasčių, iš kurių visų pirma reikėtų paminėti teismų praktikos mūsų valstybėje nestabilumą bei dažnus principo, jog savo faktinėmis aplinkybėmis tapačios bylos turi būti sprendžiamos vienodai, pažeidimus, taip pat teismų darbe neretai pasitaikančias baudžiamosios bei baudžiamojo proceso teisės normų aiškinimo bei taikymo klaidas, visiškai nepagrįstus nukrypimus nuo Aukščiausiojo Teismo praktikos.

Nors nestabilus teisės aiškinimas ir taikymas yra nepageidautinas visose teisės šakose, tai ypač pasakytina apie baudžiamųjų bei baudžiamojo proceso įstatymų taikymą, kadangi nevienodas šių teisės šakų normų aiškinimas bei neteisingas jų taikymas kelia didžiausią grėsmę žmogaus teisėms ir laisvėms. Šią grėsmę dar labiau didina ta aplinkybė, kad kol kas Lietuvoje nėra susiformavusi nei teisės aiškinimo taisyklių sistema, nei vyraujantis požiūris į teismo vaidmenį baudžiamajame procese bei teismų darbui keliamus reikalavimus. Tai kelia sumaištį teismų sistemoje ir tik dar labiau skatina nevienodą teisės aiškinimą. Todėl šiuo metu Lietuvoje vykstantys procesai, kuriuos būtų galima apibūdinti kaip teisinės sistemos ir jos tradicijų formavimosi bei naujos teisės sampratos paieškų laikotarpį, kelia naujus uždavinius teismų praktikai bei jos formuotojui – Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Dėl šių priežasčių vienodos teismų praktikos baudžiamosios justicijos srityje formavimo klausimas yra ypač aktualus.

Baudžiamųjų bei baudžiamojo proceso įstatymų taikymo srityje vienodos teismų praktikos formavimo problemų analizė yra aktuali dar ir dėl savo naujumo, kadangi ši sritis Lietuvos teisės doktrinoje yra palyginti mažai tyrinėta. Nors esama nemažai mokslo darbų, skirtų teisės aiškinimo stabilumui bei teismų vaidmeniui teisės taikymo procese nagrinėti, dauguma jų orientuoti į teorinius šio klausimo aspektus arba civilinio proceso aktualijas. Tuo tarpu vienodos teismų praktikos taikant baudžiamuosius ir baudžiamojo proceso įstatymus formavimo klausimams skiriama nepalyginamai mažiau dėmesio.

Dėl klausimų, kurie vienaip ir kitaip yra susiję su teismų praktikos formavimo procesu, įvairovės galima skirti šiuos santykinai savarankiškus tyrimo tikslus, kadangi tai yra būtina siekiant išsamiai ir visapusiškai ištirti šiame darbe atliekamo tyrimo objektą:

1) nustatyti, kokia teisės aiškinimo koncepcija būtų tinkamiausia, atsižvelgiant į dabartinę padėtį Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje ir jos raidos perspektyvas;

2) ištirti visus tris Lietuvos Respublikoje egzistuojančius vienodos teismų praktikos formavimo būdus bei galimas jų taikymo problemas. Siekiant šio tikslo, bus analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių, priimamų nagrinėjant kasacines bylas, šio teismo rengiamų teismų praktikos apžvalgų bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimų ir konsultacijų teisėjams teisinis reglamentavimas, šių vienodos teismų praktikos formavimo būdų statusas bei faktinė reikšmė;

3) išsiaiškinti naujus vienodos teismų praktikos formavimui ir Lietuvos Aukščiausiajam Teismui tenkančius uždavinius bei aptarti teismų praktikos formavimo proceso perspektyvas ir galimas raidos kryptis.

Pagrindinis metodas, naudojamas šiame darbe, yra lyginamosios analizės metodas: siekiant minėtų tyrimo tikslų, Lietuvoje egzistuojančios vienodos teismų praktikos formavimo priemonės bus lyginamos su analogiškais užsienio valstybių institutais. Tai bus atliekama remiantis įvairiais šaltiniais: kitų valstybių teisės aktais, konkrečių užsienio šalių teisės sistemoms nagrinėti skirtais mokslo darbais, tiriamų užsienio valstybių aukščiausiųjų teisminių institucijų interneto svetainėse pateikiama informacija apie jų taikomas vienodos teismų praktikos formavimo priemones ir jų precedentų privalomumą.

Nors šiame darbe nemažai dėmesio bus skiriama užsienio valstybėse veikiančioms teismų praktikos vienodinimo mechanizmams, reikia nepamiršti, jog pagrindinis atliekamo tyrimo objektas yra Lietuvos teismų, taikančių baudžiamuosius įstatymus, praktikos formavimas. Todėl ne mažiau reikšmingi yra ir šaltiniai, teikiantys informacijos apie vienodos teismų praktikos formavimą Lietuvoje: Lietuvos Respublikos teisės aktai, teisės doktrinos darbai (įvairūs vadovėliai, monografijos bei specializuotuose leidiniuose skelbti straipsniai), taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacijos bei nutarimai. Tokie teismo dokumentai nebus pagrindinis šio darbo šaltinis, kadangi juose pateikiamų išaiškinimų reikšmė priklauso ne tiek nuo jų turinio, kiek nuo šių išaiškinimų teisinės galios bei praktinės įtakos žemesniųjų teismų darbui.

I. Teisės aiškinimas ir jo santykis su vienodos teismų praktikos formavimu

1.1. Teisės aiškinimo rūšys, būdai ir metodai

Teisės aiškinimą įprasta trumpai apibūdinti kaip teisės subjektų (valstybės institucijų, organizacijų, piliečių) intelektinę veiklą, skirtą atskleisti, nustatyti tikrąją teisės normos prasmę (teisių ir pareigų turinį, jų santykį).¹ Galima teigti, kad teisės aiškinimas vyksta visais atvejais, kai teisės norma yra įgyvendinama, t.y. kad teisės aiškinimas – neišvengiamas ir būtinas teisės reikalavimų realizavimo etapas. Toks požiūris remiasi nuostata, kad paprastas teisės aiškinimas, tiksliau – aiškinimasis, vyksta ir tais atvejais, kai teisės subjektas daro vienareikšmės išvadas apie teisės normos reikalavimus, suvokia jos turinį, šio proceso neįvardydamas kaip teisės aiškinimo, o laikydamas jį akivaizdžios teisės normos prasmės supratimu.²

Iš šio apibrėžimo matyti, kad teisės aiškinimas gali būti labai įvairus tiek dėl jo sudėtingumo, tiek ir dėl jį atliekančių subjektų statuso bei dėl tokio aiškinimo reikšmės tolesniam teisės normos realizavimui ir kitiems teisės subjektams. Nors teisės doktrinoje skiriama nemažai teisės aiškinimo rūšių, taip pat galima atrasti ne vieną šio reiškinio klasifikavimą, atsižvelgiant į šiame darbe nagrinėjamas problemas ko gero aktualiausias būtų teisės aiškinimo skirstymas į oficialų ir neoficialų, taip pat jo klasifikavimas pagal teisės aiškinimo rezultato privalomumą.

Oficialus teisės aiškinimas apibūdinamas kaip įstatymų leidėjo įgaliotų kompetentingų institucijų atliekamas teisės aiškinimas, kurio rezultatas įtvirtinamas specialiame dokumente (interpretaciniame akte) ir yra privalomas kitiems subjektams.³ Kadangi, remiantis Teismų įstatymo nuostatomis, Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, kaip ir kitus teismus, galima laikyti kompetentingu teisės aiškintoju, toliau aptarsiu būtent oficialų teisės aiškinimą.

Taip pat svarbu, kad oficialų teisės aiškinimą įprasta skirstyti į norminį (tai bendro pobūdžio aiškinimas, kurio rezultatas yra privalomas neapibrėžtam subjektų ratui) ir kazualinį (tai teismo atliekamas teisės aiškinimas konkrečioje byloje taikant konkrečią

¹ VAIŠVILA, Alfonsas. Teisės teorija. Vilnius, 2000, 287 p.;

² ŠIMAŠIUS, Remigijus. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas. <
<http://www.teise.org/next.php?nr=57> > [žiūrėta 2008 vasario 15 d.];

³ VAIŠVILA, Alfonsas. Teisės teorija. Vilnius, 2000, 294 p.;

teisės normą).⁴ Šiame kontekste yra svarbu išsiaiškinti, kuriai iš minėtų oficialaus teisės aiškinimo rūšių reikėtų priskirti Aukščiausiojo Teismo atliekamą teisės aiškinimą. Viena vertus, jo pateikiamas teisės aiškinimas galėtų būti laikomas norminiu, kadangi vienas pagrindinių šio teismo pateikiamo aiškinimo tikslų yra vienodos teismų praktikos užtikrinimas valstybės mastu. Iš to (taip pat iš Teismų įstatymo formuluotės „atsižvelgia teismai, valstybės ir kitos institucijos, taip pat kiti asmenys, taikydami tuos pačius įstatymus ir kitus teisės aktus“⁵) būtų galima daryti išvadą, kad Aukščiausiojo Teismo pateikiami aiškinimai yra skirti neapibrėžtam subjektų ratui, o tai yra norminio oficialaus teisės aiškinimo požymis. Be to, visuotinai pripažintas principas, kad savo faktinėmis aplinkybėmis tapačios bylos turi būti sprendžiamos vienodai, įpareigoja teismus ir kitas institucijas be rimto pagrindo neignoruoti Aukščiausiojo Teismo pateiktų teisės išaiškinimų. Kita vertus, šis aiškinimas teisės subjektams (išskyrus konkrečios bylos, kurią išnagrinėjus kasacine tvarka ir buvo pateiktas teisės normos išaiškinimas) privalomas *de jure* nėra. Dėl šios priežasties tokio aiškinimo negalima laikyti grynai norminiu, o kai kurie autoriai teigia, kad oficialus norminio pobūdžio teisės aiškinimas Lietuvoje apskritai neegzistuoja.⁶ Apibendrinant išvardytus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teikiamo teisės aiškinimo požymius galima teigti, jog tai yra kazualinis teisės aiškinimas, kai kuriais atvejais priartėjantis prie norminio teisės aiškinimo, ypač atsižvelgiant ne tik į teisinę, bet ir į faktinę šio teismo pateikiamų teisės normų išaiškinimų reikšmę.

Teisės doktrinoje nurodomi įvairūs teisės aiškinimo metodai, dėl jų kiekio taip pat esama labai skirtingų nuomonių – vieni autoriai skiria tik keturis teisės aiškinimo metodus, kiti priskaičiuoja beveik keturis šimtus, tačiau dažniausiai nurodomi ir naudojami yra lingvistinis, sisteminis, istorinis, teleologinis, įstatymų leidėjo ketinimų, lyginamasis, bendrųjų teisės principų, analoginis bei loginis.⁷ Šie teismo ir kitų teisės aiškinimo subjektų taikomi metodai yra bendri visoms ar bent jau daugeliui teisės šakų, tačiau kiekvienoje teisės šakoje jie turėtų būti taikomi atsižvelgiant į tos šakos specifiką ir šakinius principus. Baudžiamosios teisės, kaip sąlygojančios didžiausius asmens teisių ir laisvių ribojimus, srityje taikomiems teisės aiškinimo metodams keliama specifiniai reikalavimai.

⁴ VAIŠVILA, Alfonsas. Teisės teorija. Vilnius, 2000, 295 p.;

⁵ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, Valstybės Žinios, 1994.06.17, Nr.: 46;

⁶ ŠIMAŠIUS, Remigijus. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas. <<http://www.teise.org/next.php?nr=57>> [žiūrėta 2008 vasario 15 d.];

⁷ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 167, 170 p.;

Visų pirma, bet kurie baudžiamąjį įstatymą aiškinančio subjekto taikomi teisės aiškinimo metodai turi būti koreguojami taip, kad galutinis teisės aiškinimo rezultatas atitiktų vieno pagrindinių baudžiamosios teisės principų *nullum crimen, nulla poena sine lege* reikalavimus, kurie ypač aktualūs yra tais atvejais, kai įstatymo tekste esama netikslumo ar neaiškumo, leidžiančio teismui jį interpretuoti savaip, taip pat kai nusikaltimo sudėties elementai apibūdinami vertinamais požymiais arba blanketinėmis normomis.⁸ Šiuo pagrindu įvairių teisės aiškinimo metodų taikymą riboja griežto interpretavimo taisyklė, kurią trumpai galima apibūdinti kaip teismo pareigą nustatyti, ar inkriminuojamas faktas atitinka įstatyme vartojamų žodžių prasmę jos neišplečiant.⁹ Pavyzdžiui, ši taisyklė praktiškai draudžia baudžiamosios teisės srityje naudoti analoginį teisės aiškinimo metodą, riboja ir kitų metodų taikymą.

Su griežto interpretavimo taisykle glaudžiai susijęs plečiamojo baudžiamųjų įstatymų aiškinimo draudimas. Plečiamasis aiškinimas apibūdinamas kaip tikrosios teisės normos prasmės atskleidimas tais atvejais, kai ši prasmė yra platesnė už tekstinę.¹⁰ Nors ši baudžiamojo įstatymo aiškinimo taisyklė yra visuotinai pripažinta ir taikoma, problemų kelia tai, jog tam tikrais atvejais gali būti sunku nubrėžti ribas tarp leistino (adekvataus arba siaurinojo) aiškinimo ir draudžiamos analogijos, kuri iš esmės ne atskleidžia tikrąją esamos teisės normos prasmę, o kuria naują normą¹¹ ir taip pažeidžia principą *nullum crimen, nulla poena sine lege*.

Minėti baudžiamojo įstatymo aiškinimo ribojimai nulemia kitą ne mažiau sudėtingą klausimą – kaip baudžiamosios teisės kontekste turėtų būti vertinamas pastaruoju metu teisės mokslininkų darbuose dažnai aptinkamas teisėjų kūrybiškumo ir kūrybiško teisės aiškinimo skatinimas. Nors esama nuomonių, kad kūrybiškas teisės aiškinimas yra beveik visuomet būtinas tam, kad pritaikant teisės normą prie besikeičiančių sąlygų bei keičiant jos supratimą, būtų išlaikyta tikroji formuluočių prasmė,¹² negalima pamiršti, jog kūrybiškas teisės aiškinimas sudaro sąlygas pernelyg išplėsti teisės normos taikymo ribas, ypač tais atvejais, kai aiškinami nusikaltimo sudėties požymiai, o tai būtų neleistinas baudžiamojo įstatymo aiškinimo atvejis. Plačiau

⁸ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003, 51 p.;

⁹ PRADEL, Jean. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001, 99 p.;

¹⁰ VAIŠVILA, Alfonsas. Teisės teorija. Vilnius, 2000, 293 p.;

¹¹ WESSELS, Johannes. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003, 36 p.;

¹² ŠIMAŠIUS, Remigijus. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas. <
<http://www.teise.org/next.php?nr=57> > [žiūrėta 2008 vasario 15 d.];

turiningojo ir griežto formaliojo teisės aiškinimo santykio Lietuvos baudžiamosios teisės kontekste problemą nagrinėsiu kitoje šio darbo dalyje.

1.2. Priežastys, lemiančios nevienodą teisės normų aiškinimą ir taikymą esant panašioms faktinėms aplinkybėms

Nors, kaip jau minėta, teisės aiškinimą galima vertinti kaip neišvengiamą teisės normos realizavimo etapą, tam tikrais atvejais šis aiškinimas tampa sudėtingu, komplikuotu procesu, kurio rezultatai gali būti sunkiai nuspėjami, priklausantys nuo atsitiktinių aplinkybių, nenuoseklūs. Teismams susiduriant su tokiais sudėtingo teisės aiškinimo atvejais, kyla grėsmė, kad skirtingi teismai, taikydami tas pačias normas ir esant panašioms faktinėms aplinkybėms, skirtingai išaiškins taikomą teisės normą ir dėl šios priežasties priims visiškai skirtingus, netgi priešingus sprendimus. Tokia situacija neabejotinai prieštarauja teisinio tikrumo bei lygybės prieš įstatymą principams, mažina pasitikėjimai teismais. Dėl šios priežasties verta išsamiau panagrinėti nevienodo teisės aiškinimo ir taikymo teismuose priežastis.

Teismų praktika rodo, kad taikant įstatymus, kurių tekstas ir tikroji prasmė sutampa, problemų beveik nekyla, tačiau teismų sprendimai būna skirtingi, jei teisės normą tenka taikyti nestandartinei situacijai ar ieškoti tikrosios jos prasmės derinant įvairius teisės aiškinimo metodus, t.y. kai teismai susiduria su sudėtingojo teisės aiškinimo atvejais. Priežastis, lemiančias skirtingą teisės aiškinimą teismuose ir nepastovią teismų praktiką, galima suskirstyti į objektyvias ir subjektyvias.¹³

Ko gero viena pagrindinių priežasčių, kurias būtų galima priskirti prie objektyviųjų, yra vidinis teisės prieštarumas, teisės normų kolizijos ir spragos,¹⁴ kurias didžia dalimi lemia tai, kad įstatymų leidyba yra daugiau politinis procesas, kuriame teisinius argumentus dažnai užgožia politinio kompromiso paieškos, o galutinį rezultatą neretai lemia nuolatos besikeičiančios ekonominės, socialinės, ideologinės sąlygos, atskirų visuomenės grupių interesai ir pripažįstamos vertybės.¹⁵ Su šiomis įstatymų leidybos ypatybėmis glaudžiai susijusi ir kita objektyvi teisės aiškinimo nevienodumo priežastis – dažna materialiujų ir proceso įstatymų kaita, kuri savo ruožtu dažnai lemia ne tik

¹³ VALANČIUS, Virgilijus. Teisingumo vykdymas. Bendrosios pastabos dėl teismo sprendimų stabilumo. *Justitia*, 1999, Nr. 1, 11 p.

¹⁴ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 167, 152 p.;

¹⁵ MIKELĖNAS, Valentinas. The guarantee of the uniform interpretation of law and the principle of equality before law: requirements of legal certainty. *Teisė*, 2002, Nr. 44, 75 p.;

pakeistojo įstatymo aiškinimo sunkumus, bet ir teisės normų kolizijas, kuomet keičiant vieną įstatymą, pamirštama keisti kitus tuos pačius santykius reglamentuojančius teisės aktus.¹⁶ Ypač sudėtingų baudžiamojo įstatymo taikymo problemų, susijusių su dažna teisės aktų kaita, gali kilti tais atvejais, kai susiduriama su tęstinėmis arba trunkamosiomis nusikalstamomis veikomis, taip pat su nusikalstamų veikų daugetu. Su šia teisinės sistemos funkcionavimo problema ypač dažnai susiduria Centrinės ir Rytų Europos valstybės, kuriose dažna įstatymų kaita sudaro rimtas kliūtis stabiliam teisės aiškinimui ir vienodai teismų praktikai formuotis.¹⁷ Greta šių priežasčių verta paminėti ir teisės kalbos specifiką, jos universalumą ir neapibrėžtumą,¹⁸ taip pat vertinamųjų požymių vartojimą nusikaltimo sudėties elementams apibūdinti. Vertinamieji požymiai, kurie neretai yra būtini dėl tos priežasties, kad įstatyme neįmanoma numatyti, tiksliai apibrėžti visų galimų situacijų, suteikia erdvės (kartais netgi per daug) plačiai teisėjo nuožiūrai nustatant baudžiamosios atsakomybės ribas,¹⁹ o tokia situacija kelia grėsmę teisėtumo principui, kuris reikalauja, kad baudžiamasis įstatymas būtų interpretuojamas griežtai, neišplečiant jo taikymo srities. Greta šių priežasčių verta paminėti ir teisinės metodologijos ribotumą, kitaip tariant, ribotas teisės doktrinos, kuri kol kas nėra pateikusi išsamaus teisės aiškinimo metodų sąrašo, jų eiliškumo ir taikymo taisyklių, galimybes.²⁰ Dėl šios priežasties kiekvienas teisėjas, aiškindamas taikomą teisės normą, savarankiškai pasirenka teisės aiškinimo metodus ir jų taikymo eiliškumą, o aiškinant tą pačią teisės normą, tačiau skirtingais metodais, net ir nedarant kiekvieno iš šių metodų taikymo klaidų, galima prieiti visiškai skirtingas išvadas, kas neretai ir lemia nevienodą, netgi prieštaringą teismų praktiką. Taip pat reiktų atkreipti dėmesį į tokius veiksnius, kaip kiekvienam teisėjui tenkantis darbo krūvis, kurį visų pirma lemia jo nagrinėjamų bylų kiekis, bei galimi mėginimai paveikti teismą neleistiniais būdais, pažeidžiančiais teismų nepriklausomumo principą.²¹ Apibendrinant išvardytas teisės aiškinimo ir taikymo problemas, galima teigti,

¹⁶ VALANČIUS, Virgilijus. Teisingumo vykdymas. Bendrosios pastabos dėl teismo sprendimų stabilumo. *Justitia*, 1999, Nr. 1, 11 p.

¹⁷ MIKELĖNAS, Valentinas. The guarantee of the uniform interpretation of law and the principle of equality before law: requirements of legal certainty. *Teisė*, 2002, Nr. 44, 76 p.;

¹⁸ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 167, 147 - 149 p.;

¹⁹ PRADEL, Jean. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001, 100 - 101 p.;

²⁰ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 167, 166 p.;

²¹ VALANČIUS, Virgilijus. Teisingumo vykdymas. Bendrosios pastabos dėl teismo sprendimų stabilumo. *Justitia*, 1999, Nr. 1, 12 p.

jog objektyviausias nevienodą teismų praktiką lemiančias priežastis galima apibūdinti kaip aplinką, kurioje teisėjai turi spręsti konkrečias jų kompetencijai priklausančias bylas, šią aplinką suvokiant tiek kaip teisės sistemą ir jos ypatybes, tiek ir platesne prasme, kaip įvairias visuomenėje vykstančių procesų sąlygojamas aplinkybes.

Teisės aiškinimo procesą veikia ir subjektyvūs faktoriai. Tarp jų visų pirma reikėtų paminėti teisėjų patirties bei kvalifikacijos stoką, dėl kurios teismų darbe pasitaiko nemažai nusikalstamų veikų kvalifikavimo ir normų konkurencijos įveikimo klaidų, baudžiamojo proceso ir bausmės skyrimo taisyklių pažeidimų, taip pat netinkamo kitų teisės šakų normų taikymo atvejų.²² Šias klaidas neabejotinai galima sieti ne tik su išoriniais veiksniais, trukdančiais teisėjams kokybiškai atlikti savo darbą, bet ir su teorinių žinių bei praktinio darbo patirties trūkumu, taip pat kai kuriomis kiekvieno teisėjo asmeninėmis savybėmis, tokiomis kaip charakterio bruožai, organizaciniai gebėjimai, galų gale etika, kultūra, moralė, erudicija.²³

Apibendrinant aukščiau išvardytas objektyvias ir subjektyvias nevienodo teisės normų aiškinimo ir taikymo Lietuvos teismuose priežastis galima teigti, jog ši problema kyla dėl labai įvairių veiksnių, kurie neretai yra glaudžiai susiję tarpusavyje, o jų šalinimui reikalingas ne tik ilgas laikas ir milžiniškos valstybės lėšos, bet ir esminiai teisinės sąmonės ir teisinės sistemos pokyčiai, valstybės teisinės tradicijos susiformavimas. Negana to, aplinkybė, jog su nevienodo teisės aiškinimo problema daugiau ar mažiau susiduria visos valstybės, tiek palyginti jaunos, tiek ir turinčios ne vieno šimto metų teisės tradicijas, parodo, kad visiškai panaikinti šią problemą apskritai sunkiai įmanoma. Tokia situacija parodo būtinybę taikyti įvairias vienodos teismų praktikos formavimo priemones, šį uždavinį pavedant vienai autoritetingai institucijai, kurios pateikti išaiškinimai būtų pripažįstami visos valstybės mastu. Tai ypač pasakytina apie tas palyginti jaunas gilių teismų darbo ir apskritai teisės tradicijų neturinčias valstybes, kurių teisinės sistemos vis dar reformuojamos. Tai aktualu ir Lietuvai, kurioje pastaruoju metu vykstančius procesus būtų galima apibūdinti kaip naujos teisės sampratos paieškas.²⁴ Dėl šių priežasčių stabilaus teisės aiškinimo ir taikymo užtikrinimui Lietuvos Respublikoje turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys, o tam tikrais atvejais valstybės ir visuomenės interesui

²² BAKŠEVIČIENĖ, Rūta. Skirtingo teisės normų taikymo teismuose sąsajų su teisiniu informuotumu aspektai. *Justitia*, 2001, Nr. 4-5, 24 - 25 p.;

²³ VALANČIUS, Virgilijus. Teisingumo vykdymas. Bendrosios pastabos dėl teismo sprendimų stabilumo. *Justitia*, 1999, Nr. 1, 12 p.

²⁴ LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Turiningasis teisės aiškinimas – panacėja ar pavojus? *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8(86), 63 p.;

sukurti vienodą teismų praktiką bei iš to kylantį pasitikėjimą teismais, turėtų būti teikiamas prioritetas. Kai kuriais atvejais šiuo tikslu gali būti protingai ribojami kiti demokratinės teisinės valstybės principai, tokie kaip teisėjų nepriklausomumas ir procesinis savarankiškumas.

1.3. Turiningasis bei formalusis teisės aiškinimas: šių teisės aiškinimo koncepcijų tinkamumo Lietuvos Respublikos baudžiamųjų įstatymų taikymo procese problemos

Nors teisės doktrinoje galima rasti įvairių sąvokos „teisės aiškinimas“ apibrėžimų bei dar įvairesnių teisės aiškinimo būdų, metodų bei taisyklių, šio darbo kontekste tikslingiausia būtų skirti du esminius požiūrius į teisės aiškinimo procesą ir pageidautiną jo rezultatą – turiningąjį ir formalųjį teisės aiškinimą.

Formaliojo teisės aiškinimo, dar vadinamo mechanišku teisės aiškinimu, esmę išreiškia taisyklė, kad teisėjas, taikydamas teisės normą, turi vadovautis vien įstatymo raide ir negali aiškinti teisės normos prasmės *praeter legem* arba *contra legem*. Šios doktrinos požiūriu teisėjas negali vertinti taikomų teisės normų ir privalo taikyti įstatymų leidėjo nustatytas teisės normas, neatsižvelgdamas į tai, ar jos teisingos, ar ne.²⁵ Dar toks teisės aiškinimas apibūdinamas kaip griežtas teisės akto interpretavimas, pirmenybę teikiantis gramatiniam teisės aiškinimo metodui.²⁶ Formalusis teisės aiškinimas, siejamas su normatyvistine teisės samprata, kartais apibūdinamas kaip įpareigojantis teisėją būti pasyviu įstatymo raidės taikytoju ir draudžiantis jam kurti teisę. Ši normatyvistinė teisėjo vaidmens teisės aiškinimo procese samprata, teigianti, kad teisėjas neturi ieškoti paslėptos teisės normos prasmės, o apsiriboti teisės normos tekstinės išraiškos atskleidimu (neaiškiais terminais suformuluotą elgesio taisyklę performuluoti į aiškesnę), remiasi nuostata, kad to, kas įstatyme tiesiai nepasakyta, jame ir negali būti.²⁷ Dėl šios priežasties formalusis teisės aiškinimas kai kurių autorių yra vienareikšmiškai smerkiamas kaip neracionalus, paneigiantis valstybės valdžių pusiausvyrą, o teisėją, kuris turėtų būti teisingumo vykdytojas, paverčiantis nemąstančiu, mechanišku teisės taikytoju, tarybinės

²⁵ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 167, 63 p.;

²⁶ PRADEL, Jean. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001, 98 – 99 p.;

²⁷ VAIŠVILA, Alfonsas. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86), 7 p.;

teisės reliktas.²⁸ Dar daugiau, esama nuomonių, kad toks teisės aiškinimas, siejamas ne tik su normatyvistine, bet ir su pozityvistine teisės samprata ir absoliutinantis įstatymo raidę, skatina ne teisės paieškas, bet netgi teisės neigimą,²⁹ o kūrybiškas teisės aiškinimas, kaip formaliojo teisės aiškinimo priešingybė, laikomas būtinu kiekviename teisės normos realizavimo procese kaip sudarantis galimybę atskleisti tikrąją teisės normos prasmę ir teisingai bei protingai pritaikyti ją konkrečiai gyvenimo situacijai.³⁰

Kūrybiškasis teisės aiškinimas, taip pat įvardijamas kaip turiningasis, apibūdinamas kaip pirmenybę teikiantis ne įstatymo raidei, o jo dvasiai. Tokio teisės aiškinimo esmė – išsiaiškinti ne tai, ką pasakė įstatymų leidėjas, o tai, ką jis pasakytų apie tam tikrą atvejį dabar, jeigu viską apie jį žinotų. Turiningasis teisės aiškinimas remiasi bendraisiais teisės principais, kurių kontekste analizuojamas konkrečioje situacijoje taikomas teisės aktas, tiek siekiant išsiaiškinti tikrąją tuo aktu įtvirtintos teisės normos prasmę, tiek ir vertinant šią prasmę teisingumo, protingumo, sąžiningumo ir kitų tarpusavyje derinamų teisės principų aspektu.³¹ Ši teisės aiškinimo koncepcija remiasi nepozityvistine teisės samprata ir principine iš šios sampratos kylančia išvada, kad teisė yra fundamentalesnė vertybė negu įstatymas ir ji ne visada sutampa su įstatymu, o teisės viršenybės principas faktiškai įpareigoja teismus taikyti ne įstatymą, o teisę.³²

Vis dėlto turiningasis teisės aiškinimas neturėtų būti absoliutinamas kaip universali priemonė, galinti padėti išspręsti tiek teismų darbo, tiek ir įstatymų netobulumo problemas. Dėl tam tikrų turiningojo teisės aiškinimo taikymo sunkumų bei kai kurių šios koncepcijos keliamų grėsmių šios teisės aiškinimo koncepcijos taikymo galimybės taip pat turėtų būti vertinamos kritiškai. Kadangi esama nuomonių, idealizuojančių turiningąjį teisės aiškinimą ir skatinančių kuo didesnę teismų kūrybiškumą, tikslinga būtų aptarti su šios koncepcijos taikymu teismuose susijusias problemas.

Visų pirma, jau pati idėja, jog teisės aktą taikantis teisėjas yra įgaliotas (ir įpareigotas) ne tik taikyti, bet ir plėtoti, netgi kurti teisę, vertinti taikomą teisės aktą

²⁸ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 167, 64 - 65 p.;

²⁹ VAIŠVILA, Alfonsas. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86), 11 p.;

³⁰ ŠIMAŠIUS, Remigijus. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas. <<http://www.teise.org/next.php?nr=57>> [žiūrėta 2008 vasario 15 d.];

³¹ LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Turiningasis teisės aiškinimas – panacėja ar pavojus? *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8(86), 64 – 65 p.;

³² VAIŠVILA, Alfonsas. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86), 8 p.;

bendrųjų teisės principų požiūriu bei interpretuoti jį taip, kad galutinis rezultatas būtų ne tik teisėtas pozityviosios teisės prasme, bet ir teisingas, protingas bei sąžiningas, kelia grėsmę, kad teisėjo pateikiamas teisės akto išaiškinimas bus pernelyg platus. Tai keltų tam tikrą grėsmę ne tik teismų praktikos nuoseklumui, bet ir visos teisinės sistemos stabilumui. Viena pagrindinių priežasčių, kodėl suteikus teisėjams plačią diskreciją ir interpretacijos laisvę, kyla minėti pavojai, yra bendrųjų teisės principų ir vertybių, kuriomis, kaip jau minėta, ir grindžiamas turiningasis teisės aiškinimas, neapibrėžtumas. Bendrieji teisės principai dėl aukšto jų abstrakcijos lygio yra aiškinami nevienareikšmiškai ir dažnai gali būti pritempiami reikiamoms išvadoms padaryti. Be to, principai nuolat varžosi tarpusavyje, todėl juos derinant tenka taikstyti su tam tikrais kompromisais, o teisinis argumentavimas siūlo tik principų svarbos svėrimo taisykles ir negarantuoja, kad jomis vadovaujantis bus pasiektas vienintelis teisingas rezultatas.³³ Būtent ši bendrųjų teisės principų ypatybė, nors ir nepaneigia jų svarbos bei būtinybės nuolat stebėti, ar pozityviosios teisės normos nepažeidžia šių principų, gerokai apsunkina jų tiesioginį taikymą sprendžiant konkrečias bylas įvairių pakopų teismuose, kartu ribodama turiningojo teisės aiškinimo galimybes bei pritaikomumą praktiniame darbe.

Taip pat negalima pamiršti, kad įpareigojant teisėją aiškinamas ir taikomas teisės normas interpretuoti kūrybiškai bei tokio interpretavimo rezultatą įvertinti bendrųjų teisės principų ir kitų demokratinės visuomenės vertybių aspektu, būtina jam suteikti plačią veiklos laisvę. Kaip yra pastebėję D. Mikelėnienė ir prof. V. Mikelėnas, „kuo aukštesnė teisėjo kvalifikacija, tuo didesnė jo laisvė, ir atvirkščiai.“³⁴ Čia reikia atkreipti dėmesį, kad tikrosios teisės normos prasmės paieškos ir ypač šios prasmės vertinimas bendrųjų teisės principų kontekste yra itin sudėtingas procesas, reikalaujantis didžiulės teisinio darbo patirties bei itin aukštos kvalifikacijos. Turint omenyje, kad abejotina, ar visi teisėjai, Lietuvos Respublikoje nagrinėjantys baudžiamąsias bylas, turi šias savybes, galima teigti, jog plačios diskrecijos suteikimas teisėjams, kuriuo siekiama išvengti mechaniško teisės taikymo ir sudaryti sąlygas vykdyti realų teisingumą, gali turėti visiškai priešingą poveikį. Gali būti, kad nepakankamai kvalifikuotas teisėjas, naudodamasis plačia interpretacijos laisve, pateiks tokį teisės normos aiškinimą, kuris užuot atskleidęs tikrąją teisės normos prasmę, priešingai, iškreips ją. Šią grėsmę dar sustiprina ta aplinkybė, jog kol kas Lietuvoje nėra išplėtotos teisės normų aiškinimo teorijos ir

³³ LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Turiningasis teisės aiškinimas – panacėja ar pavojus? *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8(86), 67 p.;

³⁴ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 167, 64 p.;

reglamentavimo, taip pat nėra pakankamai teismų praktikos, iš kurios būtų galima spręsti, kokią teisės sampratą ir kartu teisės aiškinimo koncepciją palaiko patys teismai.³⁵

Esama nuomonių, kad turiningasis teisės aiškinimas, kuris dažnai laikomas teisinės valstybės požymiu, sudaro sąlygas nusistovėti pusiausvyrai tarp atskirtų valstybės valdžios sričių, kadangi jis iš dalies koreguoja įstatymų leidėjo darbą ir tam tikra prasme kontroliuoja jį, atskleidžia galiojančių teisės aktų trūkumus ir parodo, kokia linkme jie turėtų būti keičiami. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį, kad pernelyg plačios interpretavimo laisvės suteikimas teisėjams sudaro jiems sąlygas teisės aiškinimo procesą paversti teisėkūros procesu ir taip kėsintis į įstatymų leidėjo kompetenciją.

Spręsti dėl įsigaliojusio įstatymo atitikimo Konstitucijai ir iš jos kylantiems bendriesiems teisės principams yra išskirtinė Konstitucinio Teismo, kuris yra vienintelė institucija, įgaliota spręsti dėl įstatymų ir kitų aukštesnės teisinės galios teisės aktų tinkamumo, kompetencija.³⁶ Dėl šios priežasties pernelyg plačios teismo diskrecijos, kuri leistų teismams ne tik savaip interpretuoti taikomus teisės aktus, bet ir apskritai atsisakyti juos taikyti tokį sprendimą pagrindžiant taikytino teisės akto neatitikimu tokiems abstraktiems kriterijams kaip bendrieji teisės principai, įtvirtinimas keltų grėsmę, jog teismai, kuriems tokiu būdu iš esmės būtų pripažinta ne tik pozityviosios, bet ir negatyviosios teisėkūros teisė, pažeis ne tik įstatymų leidėjo (tokią grėsmę išvelgia pernelyg plačią teismų interpretacijos laisvę, paneigiančią autentišką teisės aiškinimo paskirtį atskleisti tikrąją teisės normos prasmę, kritikuojančios autoriai³⁷), bet ir Konstitucinio Teismo kompetenciją.

Nagrinėjant kūrybiškojo teisės aiškinimo pritaikomumą baudžiamosios teisės srityje, visų pirma būtina atkreipti dėmesį, kad viena svarbiausių pamatinių baudžiamosios teisės nuostatų yra jokiais atvejais nepaneigiamas principas *nullum crimen, nulla poena sine lege* ir iš jo kylantis baudžiamosios atsakomybės teisėtumo reikalavimas.³⁸ Jis šiame kontekste turi būti suprantamas kaip baudžiamosios atsakomybės taikymo ribojimas nustatant, kad asmuo gali būti baudžiamas tik už tas veikas, kurios atitinka baudžiamajame įstatyme numatytą nusikalstamos veikos sudėtį ir kurios buvo įstatymu

³⁵ VAIŠVILA, Alfonsas. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86), 8 p.;

³⁶ BIRMONTIENĖ, Toma, *et al.* Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002, 433 – 435 p.;

³⁷ VAIŠVILA, Alfonsas. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86), 9 p.;

³⁸ PRADEL, Jean. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001, 94 p.;

uždraustos nusikalstamos veikos padarymo metu.³⁹ Lietuvos teisinėje sistemoje šis principas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 2 straipsnio 1 ir 4 dalyse.⁴⁰ Šis principas ir jį išreiškiančios įstatymo nuostatos turėtų būti vertinamos kaip draudžiančios ne tik plečiamąjį baudžiamojo įstatymo aiškinimą, jo analogiją bei teisėjų teisėkūrą baudžiamosios teisės srityje, bet ir kaip teisėjo interpretacijos laisvės griežtą ribojimą. Nors neabejotina, kad baudžiamųjų įstatymų negalima aiškinti vien mechaniškai (taip yra dėl vertinamųjų požymių vartojimo nusikalstamų veikų sudėtimis apibūdinti, baudžiamosios teisės vidinės sistemos, kai kurių bendrosios dalies institutų specifikos), turiningojo teisės aiškinimo taikymas ir su juo susijusi teisėjo interpretacijos laisvė šioje srityje turėtų būti ribojamos, o baudžiamasis įstatymas aiškinamas laikantis griežto interpretavimo taisyklės. Šiame kontekste abejotinas ir turiningojo teisės aiškinimo šalininkų teiginys, jog teisės viršenybės principas faktiškai įpareigoja teismus taikyti ne įstatymą, o teisę kaip fundamentalesnę vertybę, bei iš šios nuostatos kylanti teismo pareiga taikomą įstatymą vertinti bendrųjų teisės principų aspektu. Nors neabejotina, kad ir baudžiamąjį įstatymą taikantis teisėjas turi vadovautis bendraisiais principais, tokiais kaip sąžiningumas, protingumas bei teisingumas, jo diskrecija turėtų būti ribojama labiau nei kitose teisės šakose, pirmenybę teikiant teisėtumo principui.

Svarbus turiningojo teisės aiškinimo šalininkų argumentas yra būtinybė užpildyti teisės spragas, pozityviojoje teisėje atsirandančias tiek dėl įstatymų leidybos netobulumo, tiek dėl sparčiai kintančių visuomeninių santykių.⁴¹ Tačiau baudžiamojoje teisėje spragų pildymas remiantis įstatymo ar teisės analogija yra negalimas dėl jau aptarto teisėtumo principo. Dėl šios priežasties baudžiamosios teisės srityje, net ir esant akivaizdžiai spragai, toks baudžiamosios teisės normos aiškinimas, kuris leistų patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn už svarbiausiems teisiniams gėriams pavojingą, artimą kitoms baudžiamuoju įstatymu uždraustoms nusikalstamoms veikoms, tačiau neatitinkančią visų konkretaus nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių veiką, turėtų būti vertinamas kaip neleistinos teismo teisėkūros atvejis. Teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, turi nustatyti, ar inkriminuojamas faktas atitinka vartojamų žodžių prasmę jos neišplečiant.⁴² Tai reiškia, kad asmuo baudžiamojon atsakomybėn negali būti patrauktas net ir tuo atveju, jeigu teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principai, taip pat įstatymo dvasia to

³⁹ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003, 50 p.;

⁴⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Valstybės Žinios, 2000.10.25, Nr.: 89;

⁴¹ MIKELĖNAS, Valentinas. The guarantee of the uniform interpretation of law and the principle of equality before law: requirements of legal certainty. *Teisė*, 2002, Nr. 44, 75 p.;

⁴² PRADEL, Jean. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001, 99 p.;

reikalauja, tačiau įstatymo tekstinė prasmė jo padarytos veikos nenumato. Toks iš teisėtumo principo kylantis teismo teisėkūros ir interpretavimo teisių ribojimo pavyzdys geriausiai iliustruoja turiningojo teisės aiškinimo koncepcijos pritaikymo baudžiamųjų įstatymų aiškinimui sudėtingumą.

Aukščiau pateikti argumentai leidžia teigti, kad nei viena, nei kita teisės aiškinimo koncepcija negali būti absoliutinama kaip vienintelė tinkama Lietuvos Respublikos baudžiamųjų įstatymų aiškinimui. Nei viena iš jų negali garantuoti, kad bus atskleista tikroji teisės normos prasmė, pastarosios neužgožiant nei visiškai mechaniškam teisės aktui taikymui, nei iš pernelyg plačios interpretavimo laisvės kylančios teisėjų savivalės. Abu šie kraštutiniai, kurių grėsmę kelia tiek vienos, tiek ir kitos teisės aiškinimo koncepcijos absoliutinimas, būtų nepriimtini teisinėje demokratinėje valstybėje. Tai ypač pasakyтина apie baudžiamųjų įstatymų taikymą, kadangi šios teisės šakos normų, kaip sąlygojančių didžiausius žmogaus teisių ir laisvių suvaržymus, aiškinimo ir taikymo klaidos bei jų lemiamas šių normų prasmės iškreipimas keltų rimčiausią pavojų baudžiamajon atsakomybėn traukiamų asmenų teisėms bei svarbiausiems visuomenės interesams.

Iš teiginio, jog tiek formaliojo, tiek ir turiningojo teisės aiškinimo absoliutinimas yra nepriimtinas, išplaukia išvada, jog šios teisės aiškinimo koncepcijos turėtų būti derinamos tarpusavyje. Tai turėtų būti daroma ieškant tokios jų pusiausvyros, kuri leistų aiškinti baudžiamuosius įstatymus pakankamai kūrybingai, kad būtų galima juos pritaikyti prie besikeičiančių visuomenės gyvenimo aplinkybių ir konkrečių normų taikymo sąlygų, tačiau kartu užtikrintų besąlygišką principo *nullum crimen, nulla poena sine lege* laikymąsi ir baudžiamosios atsakomybės teisėtumą.

II. Vienodos teismų praktikos formavimo būdai

2.1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip įstatymų leidėjo įgalioto vienodos teismų praktikos formuotojo, veikla

Instancinė teismų sistema ir visų jos grandžių funkcija vykdyti teisingumą yra numatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.⁴³ Greta teisingumo vykdymo, kuris kaip konstitucinė funkcija ir pareiga yra būdingas visiems Lietuvos Respublikoje veikiantiems teismams, įstatymų leidėjas Aukščiausiojo Teismo kompetencijai yra priskyres ir kitą, nemažiau svarbų uždavinį – vienodos teismų praktikos formavimą ir principo, kad vienodos bylos turi būti sprendžiamos tapačiai, įgyvendinimo užtikrinimą.⁴⁴

Siekiant ištirti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo veiklą ir vaidmenį Lietuvos teisinėje sistemoje, visų pirma reikėtų pabandyti išsiaiškinti, kas yra ir kas turėtų būti pagrindinė Aukščiausiojo Teismo paskirtis – teisingumo vykdymas konkrečiose bylose ar vienodos teismų praktikos formavimas. Nors abi šios funkcijos daugeliu atvejų yra įgyvendinamos vienu Aukščiausiojo Teismo aktu – šio teismo nutartimi, priimama išnagrinėjus bylą kasacine tvarka – šias dvi glaudžiai susijusias, bet vis dėlto skirtingas funkcijas tikslinga panagrinėti atskirai bei aptarti jų santykį.

Teismų įstatymo 23 straipsnis sudaro įspūdį, kad pagrindinė šio teismo funkcija yra teisingumo vykdymas konkrečiose bylose, pasireiškianti šiam teismui bylas nagrinėjant kasacine tvarka ir taisant žemesniųjų teismų padarytas teisės klaidas, o vienodos teismų praktikos formavimas yra antrinė funkcija vykdoma greta anksčiau minėtosios. Vis dėlto yra priešingai: teisingumo vykdymo konkrečiose bylose nereikėtų laikyti pagrindine kasacinio teismo funkcija, kadangi tai yra tik priemonė pasiekti svarbiausiam šiai institucijai keliamam tikslui – vienodo teisės aiškinimo ir taikymo valstybėje užtikrinimui.⁴⁵ Tokią nuostatą patvirtina ir paties Aukščiausiojo Teismo išreiškiamas požiūris į savo vaidmenį valstybės teisinėje sistemoje: šio teismo interneto svetainėje nurodoma, kad „Aukščiausiojo Teismo, kaip kasacinio, paskirtis – per

⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucija (priimta Lietuvos Respublikos gyventojų 1992 m. spalio 25 dienos referendume), Valstybės žinios, 1992, Nr. 31-953, Nr. 33-1014;

⁴⁴ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, Valstybės žinios, 1994.06.17, Nr.: 46;

⁴⁵ MIKELĖNAS, Valentinas. The guarantee of the uniform interpretation of law and the principle of equality before law: requirements of legal certainty. *Teisė*, 2002, Nr. 44, 71 p.;

kasacinėse nutartyse suformuotus precedencius užtikrinti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką valstybėje.“⁴⁶

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus argumentus, galima prieiti gana prieštaringą išvadą: Aukščiausiasis Teismas taip pat yra teismas, todėl jo kaip ir kitų teismų konstitucinė paskirtis yra vykdyti teisingumą, tačiau teisingumo vykdymas nėra pagrindinė Aukščiausiojo Teismo funkcija – tai yra vienodos teismų praktikos formavimas. Manau, kad būtent šiame kontekste būtų tikslingiausia nagrinėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo taikomus vienodos teismų praktikos formavimo priemones – šio teismo nutartis kasacine tvarka nagrinėjamose bylose, jo atliekamas teismų praktikos apžvalgas ir jų pagrindu priimamus rekomendacinius išaiškinimus bei konsultacijas teisėjams. Nagrinėdama šiuos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo taikomus būdus, sieksiu išsiaiškinti, kaip turėtų būti sprendžiamas Aukščiausiojo Teismo formuojamų precedencijų privalomumo klausimas lygybės prieš įstatymą ir teisėjų nepriklausomumo principų sandūros kontekste; kiek Aukščiausiasis Teismas dėl savo išskirtinės padėties instancinėje teismų sistemoje bei specifinių funkcijų gali nukrypti nuo konstitucinės teismų paskirties – teisingumo vykdymo; kaip turėtų būti derinamas valstybės ir visuomenės interesas užtikrinti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką su teisėjo teise ir pareiga spręsti bylas klausant tik įstatymo ir vadovaujantis tik savo vidiniu įsitikinimu; ar demokratinėje valstybėje gali būti toleruojamas žemesniųjų teismų teisėjų savarankiškumo suvaržymas, aukštesnio teismo teisėjams teikiant rekomendacinio pobūdžio nurodymus. Siekdama tokių tikslų, toliau šiame darbe kiekvieną iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo taikomų vienodos teismų praktikos formavimo būdų aptarsiu atskirai.

2.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse, priimtose nagrinėjant kasacines bylas, pateiktas teisės aiškinimas: teisėjo pareiga paklusti ar pagalba teisėjui

Aukščiausiojo Teismo nutartys, priimtose nagrinėjant baudžiamąsias bylas kasacine tvarka ir paskelbtos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje, *pagrįstai* laikomos svarbiausia vienodos teismų praktikos aiškinant Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus formavimo priemone.⁴⁷ Nors neabejotina, kad tokiu būdu pateiktas teisės aiškinimas yra reikšmingas šaltinis, padedantis tiek vykdyti teisingumą konkrečioje byloje, tiek ir užtikrinti vienodą baudžiamųjų įstatymų taikymą visoje valstybėje,

⁴⁶ < http://www.lat.lt/?item=b_apie&lang=1 > [žiūrėta 2008 m. vasario 27 d.];

⁴⁷ PIESLIAKAS, Vytautas. Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga. Vilnius, 2006, 34 p.;

nesutariama dėl šių išaiškinimų privalomumo. Teismų įstatymo 23 straipsnio 2 dalies 1 punkto formuluotė „į Aukščiausiojo Teismo išaiškinimus atsižvelgia teismai“⁴⁸ yra ganėtinai abstrakti, o BPK normos apskritai nieko nesako apie teismų praktiką kaip teisės šaltinį.⁴⁹ Šiuo klausimu Lietuvos teisės doktrinoje tenka aptikti gana įvairių nuomonių, kurias *santykinai* galima suskirstyti į keletą grupių. Visų pirma, yra autorių, manančių, kad paskelbtose Aukščiausiojo Teismo nutartyse pateiktas teisės aiškinimas pagal dabar galiojančią Teismų įstatymo redakciją yra privalomas ir žemesnieji teismai neturi teisės jais nesivadovauti. Štai, pavyzdžiui, prof. habil. dr. Vytautas Piesliakas teigia, kad „reikšmingiausios įstatymo aiškinimo požiūriu teismo kolegijų nutartys publikuojamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje „Teismų praktika“. Publikuotose nutartyse pateiktas įstatymo aiškinimas yra privalomas visiems asmenims, taikantiems įstatymą.“⁵⁰ Toks vertinimas, ko gero, būtų pats kardinaliausias ir sutinkamas gana retai. Dauguma mokslininkų, net ir palaikančių teismo precedento privalomumo Lietuvos teisinėje sistemoje idėją, analizuodami dabartinį teisinį reguliavimą pripažįsta, kad formaliai net ir paskelbti Aukščiausiojo Teismo precedentai nėra privalomi. Būdingas tokio požiūrio pavyzdys būtų štai tokia Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimo interpretacija: „Praktikoje teisminį precedentą, kuriamą kasacinės instancijos teismo, buvo tiesiog įprasta laikyti privalomu teisės šaltiniu, nesant privalomumą pabrėžiančios formuluotės įstatymų tekstuose. Tačiau aptarta teismo precedento privalomumo situacija buvo iš esmės pakeista 2006 m. kovo 28 d. Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui priėmus nutarimą (...) Konstitucinis Teismas nepalieka erdvės interpretuoti suformuoto precedentinės teisės principo. (...) Akivaizdu, kad šiuo Konstitucinio Teismo nutarimu Lietuvos teisinė sistema pasuko teismo precedento įtvirtinimo teisės aktuose link.“⁵¹ Pastaruoju metu Lietuvos teisės doktrinoje vis dažniau galima aptikti nuomonę, jog teisminis precedentas turėtų būti laikomas teisės šaltiniu, o teismo teisė kurti teisę turėtų būti įtvirtinta įstatyme arba bent jau pripažįstama praktinėje veikloje. Dar daugiau, pasireiškia tendencija teisminiam precedentui teikti vis daugiau reikšmės ir vis platesnėje srityje, taip pat ir baudžiamojoje teisėje. Vis dėlto randasi ir tam tikra atsvara šiai kryptiai. Štai, pavyzdžiui, dr. Giedrė Lastauskienė ir dr. Haroldas Šinkūnas atkreipia dėmesį, kad

⁴⁸ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, Valstybės Žinios, 1994.06.17, Nr.: 46;

⁴⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Valstybės Žinios, 2002.04.09, Nr.: 37, Valstybės Žinios, 2002.05.08, Nr.: 46;

⁵⁰ PIESLIAKAS, Vytautas. Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga. Vilnius, 2006, 34 p.;

⁵¹ JOKUBAUSKAS, Rytis. Teismo precedento privalomumo problema Lietuvos teisinėje sistemoje. *Jurisprudencija*. 2007 Nr. 5 (95), 53 p.;

neretais atvejais sekimas Aukščiausiojo Teismo pateiktu teisės išaiškinimu savarankiškai nesprendžiant, kaip teisės normas turėtų būti suprantama siejant ją su konkrečios bylos faktinėmis aplinkybėmis, veda prie mechaniško teisės taikymo ir tampa kliūtimi visuotinai skatinamam kūrybiškumui teisėjo darbe.⁵²

Tokia požiūrių įvairovė, viena vertus, parodo problemos sudėtingumą ir gal netgi vienintelio teisingo atsakymo nebuvimą, o kita vertus – yra natūralus dalykas turint omenyje, kad Lietuvos teisinė sistema yra palyginti jauna ir vis dar formuojasi, kadangi teisei sistemai susiformuoti ir stabilizuotis reikalingas ilgesnis laikotarpis. Dėl šios priežasties nagrinėjant Aukščiausiojo Teismo pateikto teisės aiškinimo vietos Lietuvos teisės šaltinių hierarchijoje ir apskritai Lietuvos teisinėje sistemoje klausimą naudinga ir informatyvi galėtų būti užsienio valstybių patirties apžvalga. Nors visose kontinentinės teisės sistemos, kuriai priklauso ir Lietuva, valstybėse teismų precedentai neturi oficialaus teisės šaltinio statuso, aukščiausių teisminių institucijų sprendimų ir juose pateiktų teisės aiškinimų reikšmė atskirose valstybėse labai skiriasi: atsižvelgimas sprendžiant konkrečią bylą į ankstesnius teismų sprendimus analogiškais atvejais įvairiose valstybėse svyruoja nuo minimalaus atsižvelgimo ar, kitais žodžiais tariant, „turėjimo omenyje, iki privalomo atsižvelgimo, kurio reikalauja pozityvioji teisė.“⁵³ Ryškiausias teismo precedento privalomumo neigimo pavyzdys, ko gero, yra Prancūzijos Respublika, kurioje teismų įgaliojimai, kaip ir iki tol egzistavusi jų teisė kurti teisę, buvo smarkiai apriboti dar Didžiosios Prancūzijos revoliucijos laikas, kai teismai buvo laikomi senojo absoliutizmo režimo rėmėjais.⁵⁴ Nors teismų, kaip ir kitų institucijų, vaidmuo laikui bėgant keitėsi, nuostata, kad teismai nekuria teisės, o tik taiko ją, Prancūzijoje išliko iki šių dienų. Netgi Kasacinio teismo, kuris yra aukščiausia bendrosios kompetencijos teismų sistemos institucija, įstatymų leidėjo įpareigota užtikrinti vienodą teisės taikymą visoje valstybėje, sprendimai su tam tikromis retomis išimtimis nėra privalomi analogiškose vėlesnėse bylose.⁵⁵ Negana to, žemesnis teismas nėra įpareigotas vadovautis Kasacinio teismo sprendimais ne tik analogiškose bylose, bet netgi ir toje pačioje byloje tokią bylą nagrinėdamas pakartotinai (tokia situacija galima, jei Kasacinis teismas, išnagrinėjęs

⁵² LASTAUSKIENĖ, Giedrė; ir ŠINKŪNAS, Haroldas. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 2007, nr. 65, 66 p.;

⁵³ VASILIAUSKAS, Vitas. Teismo precedento, kaip teisės šaltinio, sąvokos problema: teisminis precedentas kaip nauja teisės norma ar kaip teisės aiškinimo (plėtojimo) rezultatas. *Teisė*, 2006, Nr. 42, 146 p.;

⁵⁴ ELLIOT, Catherine; VERNON, Catherine. *French Legal System*. s.l., 2000, p. 51;

⁵⁵ BELL, John. *Judiciaries within Europe*. s.l., 2006, 69 p.;

kasacinį skundą, panaikina apeliacinės instancijos teismo nuosprendį, tačiau pats bylos nesprendžia, o grąžina ją žemesniam teismui nagrinėti iš naujo).⁵⁶ Praktiškai vienintelis atvejis, kuomet Kasacinio teismo sprendimas tampa privalomas žemesniam teismui yra tokia situacija, kuomet Kasacinis teismas antrą kartą nagrinėja kasacinį skundą toje pačioje byloje ir sprendimą joje priima teismo teisėjų plenarinė sesija. Tačiau net ir tokiu atveju šis sprendimas ir jame pateiktas teisės aiškinimas privalomas ne visiems teismams, vėliau nagrinėjantiems analogiškas bylas, o tik tam apeliacinės instancijos teismui, kuriam ta konkreti byla yra grąžinama nagrinėti pakartotinai.⁵⁷ Iš visų šių aplinkybių matyti, kad Prancūzijos Respublikoje nėra jokio teisminio precedento privalomumo. Įdomu tai, kad teismai ne tik neprivalo vadovautis Kasacinio teismo pateiktais išaiškinimais (pavyzdžiui, nukrypimas nuo Kasacinio teismo formuojamos praktikos nėra pagrindas naikinti teismo sprendimą apeliacine ar kasacine tvarka⁵⁸), tačiau jiems netgi draudžiama tiesiogiai remtis ankstesnėmis bylomis, cituoti kitus teismus arba kaip argumentą savo sprendimui pagrįsti naudoti teismo, taip pat ir aukštesnės pakopos, suformuotą precedentą.⁵⁹ Tokios procesinės taisyklės parodo, kad Prancūzijos Respublikoje aukštesnių teismų sprendimai žemesniems teismams jokiais būdais nėra privalomi ne tik *de jure*, bet ir *de facto*.

Nors teismai nepiktnaudžiauja galimybe nesilaikyti aukščiausiosios teisminės institucijos formuojamos praktikos, o Kasacinio teismo pateikti teisės aktų išaiškinimai laikomi autoritetingu šaltiniu,⁶⁰ Prancūzijos teismai nevengia pasinaudoti savo teise nesutikti su Kasacinio teismo nuomone ir vadovautis tikrai įstatymu bei savo vidiniu įsitikinimu, koks sprendimas būtų teisingiausias konkrečioje situacijoje. Dar daugiau, yra pavyzdžių, kai pasikartojantis žemesniųjų teismų atsisakymas vadovautis Kasacinio teismo pateiktais išaiškinimais paskatino pastarąjį persvarstyti savo poziciją konkrečiu klausimu.⁶¹ Apibendrinant aukščiau pateiktus faktus apie teismo precedento statusą Prancūzijos Respublikoje galima teigti, jog šioje valstybėje vienomis didžiausių vertybių laikomi valdžių padalijimo bei sąžiningo nepriklausomo teismo principai, o vienodos teismų praktikos formavimas grindžiamas Kasacinio teismo autoritetu bei žemesnių teismų pasitikėjimu juo, o ne jo sprendimu teoriniu ar praktiniu privalomumu.

⁵⁶ < http://www.courdecassation.fr/img_arton9256.gif_9256.html > [žiūrėta 2008 m. sausio 20 d.];

⁵⁷ WEST, Andrew, *et al.* The French Legal System: an introduction. London, 1992, 59 p.;

⁵⁸ WEST, Andrew, *et al.* The French Legal System: an introduction. London, 1992, 59 p.;

⁵⁹ ELLIOT, Catherine; VERNON, Catherine. French Legal System. s.l., 2000, 51 p.;

⁶⁰ ELLIOT, Catherine; VERNON, Catherine. French Legal System. s.l., 2000, 52 p.;

⁶¹ BELL, John. Judiciaries within Europe. s.l., 2006, 71 p.;

Nors, kaip jau minėta, Prancūzijos Respublika yra radikaliausio teismo sprendimo privalomumo draudimo ir teisėjų nepriklausomumo principo įgyvendinimo pavyzdys, aukščiausių teisminių institucijų sprendimai žemesniems teismams nėra privalomi daugelyje Europos valstybių. Štai, pavyzdžiui, Vokietijos Federacinėje Respublikoje Aukščiausiojo federalinio teismo sprendimai su tam tikromis retomis išimtimis taip pat nėra privalomi nei jam pačiam, nei žemesniems teismams, nagrinėjantiems analogiškas bylas,⁶² kadangi šioje valstybėje vienu esminių teisėjų nepriklausomumo elementų yra laikomas teisėjo nepriklausomumas nuo kitų, taip pat ir aukštesniųjų, teismų.⁶³ Nors laikui bėgant Vokietijos teismai, visų pirma, Aukščiausiasis federalinis teismas, yra suformulavę išsiaiškinusią taikytinų teisės principų ir teisės aiškinimo taisyklių sistemą, visi šie sprendimai kiekvienam teisėjui, nagrinėjančiam konkrečią bylą, turi tik rekomendacinę galią ir jis yra laisvas nukrypti nuo šios praktikos, kai jam tai atrodo teisinga ir būtina, ir vadovautis tik įstatymu.⁶⁴ Būtent dėl šių priežasčių teismų, ypač aukštesniųjų, sprendimai laikomi reikšmingomis teisės aktų interpretacijomis, su kuriomis dera susipažinti siekiant nustatyti tikrąją teisės normos prasmę, tačiau nėra privalomi. Todėl Vokietijos teisės doktrinoje teismų precedentai laikomi teisės pažinimo šaltiniais, tačiau ne teisės šaltiniais, o teisėjai, ypač nagrinėjantys baudžiamąsias bylas, griežtai vadovaujasi įstatymu ir teikia pirmenybę gramatiniam, o ne kūrybingajam teisės aiškinimui.⁶⁵ Apibendrinant galima teigti, kad nors Vokietijos teismų, ypač Aukščiausiojo federalinio teismo, sprendimai yra svarbus teisės pažinimo šaltinis, šioje valstybėje įstatymų leidyba ir jų taikymas yra griežtai atskirti.⁶⁶ Teismų sprendimų įtaka remiasi juos priėmusių institucijų autoritetu ir jų pateikta argumentacija, o ne privalomumu. Taigi vienoda teismų praktika Vokietijos Federacinėje Respublikoje formuojama ne verčiant žemesniųjų teismų teisėjus paklusti aukštesniųjų teismų sprendimuose išsakytai nuomonei, o sudarant jiems galimybę stengtis patiemis atskleisti tikrąją teisės normos prasmę, kaip teisės pažinimo šaltiniu reikalui esant naudojantis ir aukštesniųjų teismų pateiktus teisės išaiškinimu.

Nagrinėjant aukščiausių teisminių institucijų sprendimų privalomumo sprendžiant vėlesnes analogiškas bylas, įdomus galėtų būti Skandinavijos valstybių pavyzdys. Suomijos Aukščiausiojo teismo pateiktas teisės aiškinimas nėra privalomas nei

⁶² EBBE, Werner F.; FINHIN, Matthew W. Introduction to German Law. s. l., 1996, 21 p.;

⁶³ BELL, John. Judiciaries within Europe. s.l., 2006, 132 p.;

⁶⁴ FOSTER, Nigel. German Law & Legal System. s. l., 1993, 59 p.;

⁶⁵ BELL, John. Judiciaries within Europe. s.l., 2006, 140 – 142 p.;

⁶⁶ FOSTER, Nigel. German Law & Legal System. s. l., 1993, 56 p.;

pačiam jį sukūrusiam teismui, nei žemesniems (apskričių ir apeliaciniais) teismams,⁶⁷ tačiau šioje valstybėje teismo precedentui teikiama daugiau reikšmės negu, pavyzdžiui, Prancūzijos Respublikoje. Nors teismo precedentai, kaip jau minėta, nėra privalomi sprendžiant analogiškas bylas, teismas, norėdamas nukrypti nuo Aukščiausiojo teismo formuojamos praktikos, turi pateikti svarių argumentų, kodėl tai yra būtina.⁶⁸ Be to, skirtingai nei Prancūzijoje ar Vokietijoje, Suomijoje nukrypimas nuo Aukščiausiojo teismo praktikos gali tapti priežastimi kasaciniam skundai priimti, o vėliau ir žemesniojo teismo sprendimui panaikinti. Suomijos Aukščiausiasis teismas, gavęs kasacinį skundą, yra laisvas pats nuspręsti, ar konkreti byla yra pakankamai reikšminga, kad būtų nagrinėjama kasacine tvarka, o Suomijos proceso įstatymuose kaip vienas iš atvejų, kuomet kasacinis skundas turėtų būti priimamas nagrinėti, yra numatyta būtinybė Aukščiausiajam teismui pasisakyti dėl nevienodo teisės aiškinimo ir taikymo ar nukrypimo nuo susiformavusios teismų praktikos.⁶⁹ Suomijos teisės doktrinoje teismų praktiką įprasta laikyti reikšmingu teisės šaltiniu. Teismo precedento reikšmę parodo ir speciali tvarka, nustatyta tiems atvejams, kuomet apeliaciniai teismai arba Aukščiausiasis teismas mano, kad yra būtina nukrypti nuo suformuotos teismų praktikos arba netgi ją keisti. Susidarius tokiai situacijai, apie tai turi būti informuojamas atitinkamai apeliacinio arba Aukščiausiojo teismo prezidentas, kuris sprendžia dėl tolesnio bylos nagrinėjimo: jo sprendimu byla gali būti perduota išplėstinei to teismo teisėjų kolegijai arba plenarinei sesijai.⁷⁰ Aptartos procesinės taisyklės, nors ir neįpareigodamos žemesniųjų teismų privalomai vadovautis Aukščiausiojo teismo sprendimuose pateiktais teisės aktų išaiškinimais, parodo, jog Suomijoje teismo precedentui teikiama žymiai didesnė reikšmė. Šios valstybės teisinė sistema aukščiau minėtoje skalėje „nuo turėjimo omenyje iki privalomumo“ yra artimesnė precedentinei teisei negu, pavyzdžiui, Prancūzijos Respublika.

Panaši sistema veikia ir Norvegijos Karalystėje. Nors šioje valstybėje Aukščiausiojo teismo precedentai žemesniems teismams taip pat yra griežtai privalomi tik tam tikrais atvejais (baudžiamosiose bylose žemesnis teismas privalo vadovautis Aukščiausiojo teismo sprendimu, jeigu šio teismo sprendimas panaikinamas kasacine tvarka, o byla jam grąžinama nagrinėti iš naujo),⁷¹ joje šio teismo pateiktiems

⁶⁷ < <http://www.kko.fi/29537.htm> > [žiūrėta 2008 m. vasario 24 d.];

⁶⁸ Law profile of Finland. The British Council, 1998, 61 – 62 p.;

⁶⁹ < <http://www.kko.fi/29535.htm> > [žiūrėta 2008 m. vasario 24 d.];

⁷⁰ Law profile of Finland. The British Council, 1998, 62 p.;

⁷¹ Administration of Justice in Norway. Oslo, 1980, 70 p.;

išaiškinimams teikiama didelė reikšmė. Tą liudija ir Norvegijoje galiojanti kasacinių skundų priėmimo nagrinėti tvarka bei žemesniųjų teismų sprendimų naikimo pagrindai. Norvegijos Aukščiausiasis teismas, gavęs kasacinį skundą, vertina byloje iškilusio klausimo svarbą tapačiam teisės aiškinimui ir taikymui analogiškose bylose, teismų praktikos stabilumui ir raidai, ir savo pasirinkimu priima nagrinėti tik tokius skundus, kurie yra svarbūs minėtais aspektais.⁷² Šią sistemą taip pat būtų galima vertinti kaip Aukščiausiojo teismo precedentams suteikiančią santykinai svarų vaidmenį.

Įdomi situacija palyginti neseniais laikais susiklostė Švedijoje. Istoriskai joje nebuvo susiformavusi teismo precedento privalomumo tradicija, tačiau pastaruoju metu Aukščiausiojo teismo sprendimams teikiama vis didesnė reikšmė. 1971 metų proceso teisės reformos metu Aukščiausiajam teismui buvo suteikta teisė priimti nagrinėti kasacinius skundus tokiose bylose, kur jis, sprendamas konkretų klausimą, galėtų pateikti bendresnio pobūdžio taisyklę, kuria vėliau turėtų vadovautis žemesnieji teismai analogiškose bylose. Per kelis šios taisyklės egzistavimo dešimtmečius Aukščiausiasis teismas yra ne kartą pasinaudojęs šia jam suteikta teise ir šiuo metu Švedijoje egzistuoja tam tikros pavyzdinės bylos, kuriose šis teismas yra išsprendęs tam tikrus probleminius klausimus ir kurios faktiškai turi teismo precedento galią. Vis dėlto būtina atkreipti dėmesį, kad įstatymiškai teismai nėra įpareigoti vadovautis šiais Aukščiausiojo teismo išaiškinimais ir esant rimtam pagrindui gali nuo jų nukrypti.⁷³

Apibendrinant aptartas taisykles, kurios yra santykinai panašios minėtose Skandinavijos valstybėse, galima teigti, kad jos, nors ir laikydamos aukščiausiųjų teisminių institucijų sprendimus autoritetingais teisės pažinimo šaltiniais, kuriais žemesnieji teismai daugeliu atvejų turėtų vadovautis, bei visokeriopai skatindamos teismus nenukrypti nuo susiformavusios praktikos, vis dėlto nėra įstatymiškai įtvirtinusios teismo precedento privalomumo. Jis palieka visų instancijų teismams tam tikrą veiksmų bei interpretacijos laisvę, kartu leisdamos jiems nukrypti nuo susiformavusios praktikos, jeigu tam yra pakankamai rimtas pagrindas. Skandinavijos pavyzdys parodo, kad vienodos teismų praktikos užtikrinimas bei aukščiausiųjų teisminių institucijų autoriteto didinimas yra įmanomas ir be kontinentinei teisės tradicijai nebūdingo teismo precedento sureikšminimo bei teisėjų nepriklausomumo principo ribojimo.

Panašaus teisinio reguliavimo pavyzdžių galima rasti ir kitose Europos valstybėse. Štai, pavyzdžiui, Austrijoje vienodos teismų praktikos taikant baudžiamuosius

⁷² < http://www.domstol.no/DAtemplates/Article_9705.aspx > [žiūrėta 2008 m. vasario 24 d.];

⁷³ BELL, John. *Judiciaries within Europe*. s.l., 2006, 268 - 269 p.;

įstatymus užtikrinimui yra sukurtas generalinio prokuroro institutas. Austrijos generalinis prokuroras, skirtingai nei kiti šios valstybės prokurorai, nepalaiko valstybinio kaltinimo – pagrindinė jo funkcija yra teikti kasacinius skundus Aukščiausiam teismui ir reikalauti panaikinti žemesniųjų teismų nuosprendžius tais atvejais, kai juos priėmę teismai nepagrįstai nukrypo nuo nusistovėjusios teismų praktikos, Aukščiausiojo teismo suformuoto konkrečių teisės normų aiškinimo arba jų nuosprendžiai kitaip kelia grėsmę baudžiamojon atsakomybėn patrauktų asmenų teisei į lygybę prieš įstatymą ir teismą. Įdomu tai, kad Austrijos Generalinis prokuroras kasacinį skundą gali paduoti nepriklausomai nuo to, kokiais būdais jis sužinojo apie skųstiną žemesniojo teismo sprendimą bei kiek laiko praėjo nuo tokio sprendimo įsiteisėjimo. Nors Generalinio prokuroro paduoto skundo pagrindu Aukščiausiojo Teismo priimtas sprendimas tam tikrais atvejais ir gali palengvinti nuteistojo padėtį, šis apskundimo mechanizmas yra sukurtas grynai vienodos teismų praktikos formavimo tikslais.⁷⁴ Tokio pareigūno kaip Generalinis prokuroras, kurio pagrindinis uždavinys yra vienodo baudžiamųjų įstatymų taikymo užtikrinimas, egzistavimas Austrijoje parodo ypatingą šioje valstybėje vienodos teismų praktikos užtikrinimui skiriamą dėmesį. Vis dėlto, nors ir akivaizdžiai siekdamas užtikrinti tapatų teisės aiškinimą ir taikymą visoje valstybėje, Austrijos įstatymų leidėjas nėra įtvirtinęs Aukščiausiojo teismo precedentų privalomo pobūdžio: šio teismo sprendimai nėra privalomi žemesniems teismams, o pačiam Aukščiausiam teismui analogiškose bylose yra privalomas tik tai šio teismo išplėstinio senato sprendimuose pateiktas teisės aiškinimas.⁷⁵ Austrijoje įdiegtas vienodos teismų praktikos užtikrinimo mechanizmas, kuris remiasi ne Aukščiausiojo Teismo precedento privalomumu, o veiksminga žemesniųjų teismų sprendimų pagrįstumo ir jų suderinamumo su Aukščiausiojo teismo formuojama bendrosios kompetencijos teismų praktika kontrolės sistema, yra puikus pavyzdys, kaip teismų sprendimų stabilumo galima siekti neribojant jų nepriklausomumo.

Ispanijos Karalystėje taip pat pripažįstama, kad teisinis tikrumas ir asmenų lygybė prieš įstatymą bei teismą yra būtini teisinės demokratinės valstybės elementai. Dėl šios priežasties aukščiausiosios teisminės institucijos yra įpareigosotos formuoti vienodą teismų praktiką, o žemesnieji teismai – vadovautis Aukščiausiojo tribunolo sprendimais, kadangi laikoma, kad pernelyg didelė teisėjo diskrecija gali virsti grėsme vienodam teisės aiškinimui ir taikymui valstybės mastu. Dėl šios priežasties teismo precedentui Ispanijoje

⁷⁴ < www.ogh.gv.at/gp/index.php?nav=13 > [žiūrėta 2008 m. sausio 24 d.];

⁷⁵ < www.ogh.gv.at/ogh/index.php?nav=5 > [žiūrėta 2008 m. sausio 24 d.];

teikiama vis daugiau reikšmės, o žemesnieji teismai daugeliu atvejų gerbia Aukščiausiojo tribunolo nuomonę ir vengia nukrypti nuo jo formuojamos praktikos.⁷⁶ Atsižvelgiant į minėtas aplinkybes būtų galima manyti, kad Ispanijos Karalystėje linkstama į teismo precedento privalomumo pripažinimą. Vis dėlto taip nėra: būtina atkreipti dėmesį, kad šioje valstybėje teisėjai yra įpareigoti klausyti tik įstatymo. Be to, aukštesniesiems teismams yra draudžiama kištis į žemesniųjų teismų veiklą ir bandyti kaip nors juos paveikti – tiek kuriant bendro pobūdžio taisykles, kurios būtų privalomos žemesniųjų teismų teisėjams, tiek ir bet kokia forma nurodinėjant, kaip turėtų būti sprendžiamos konkrečios bylos.⁷⁷ Dėl šios priežasties Aukščiausiojo tribunolo praktika, nors ir laikoma autoritetingu teisės aiškinimu, kurį privalo gerbti žemesnieji teismai, nėra pripažįstama privalomu teisės šaltiniu. Ji kartu su teisės doktrina laikoma papildomu, antriniu teisės šaltiniu, kuris papildo įstatymą, o ne konkuruoja su juo.⁷⁸ Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad šioje valstybėje teismų vaidmuo skiriasi priklausomai nuo teisės šakos: jeigu civilinėje teisėje jaučiama didesnė Aukščiausiojo tribunolo formuojamos praktikos reikšmė ir netgi tam tikras spaudimas žemesniesiems teismams nenukrypti nuo jos, tai baudžiamojoje teisėje pirmenybė teikiama griežtesniam įstatymo interpretavimui ir bylą nagrinėjančio teisėjo vidiniam įsitikimui, kas būtų teisingiausia konkrečiu atveju.⁷⁹

Valstybės, kurių teisinis reguliavimas aukščiausiųjų teisminių institucijų sprendimų teisinio statuso srityje buvo aptartas, nėra vieninteliai pavyzdžiai, kuomet šių institucijų sprendimai, priimti konkrečias bylas nagrinėjant apeliacine ar kasacine instancija, nėra privalomi žemesniesiems teismams, kad ir kokiais autoritetingais teisės pažinimo ir aiškinimo šaltiniais jie būtų laikomi. Taip yra ir Čekijos Respublikoje,⁸⁰ Vengrijoje,⁸¹ bei Kroatijoje.⁸² Šiose valstybėse aukščiausieji teismai taip yra įpareigoti užtikrinti vienodą teismų praktiką ir daro tai aiškindami teisės aktus savo sprendimuose, priimamuose nagrinėjant bylas apeliacine ar kasacine tvarka. Nors minėtų išaiškinimų reikšmė kiekvienoje valstybėje kiek kitokia, nei vienoje iš jų nėra įtvirtintas šių teismų sprendimų konkrečiose kasacine tvarka nagrinėjamose bylose privalomumas.

⁷⁶ MERINO – BLANCO, Elena. The Spanish Legal System. London, 1996, 44 – 46;

⁷⁷ BELL, John. Judiciaries within Europe. s.l., 2006, 201 p.;

⁷⁸ MERINO – BLANCO, Elena. The Spanish Legal System. London, 1996, 44 – 46;

⁷⁹ BELL, John. Judiciaries within Europe. s.l., 2006, 202 p.;

⁸⁰ < <http://www.nsoud.cz/en/index.html> > [žiūrėta 2008 sausio 30 d.];

⁸¹ < <http://www.lb.hu/english/index.html> > [žiūrėta 2008 sausio 30 d.];

⁸² < <http://www.vsrh.hr/EasyWeb.asp?pcpid=284> > [žiūrėta 2008 sausio 30 d.];

Panaši tvarka egzistuoja ir kaimyninėje Latvijos Respublikoje: joje griežtai laikomasi teisėjų nepriklausomumo principo ir pripažįstama, kad aukštesnieji teismai, visų pirma – Aukščiausiasis teismas, negali jokiais būdais veikti žemesniųjų teismų sprendimų, o vienintelė priimtina žemesniųjų teismų kontrolės forma – tai jų priimtų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo tikrinimas nagrinėjant apeliacinius ar kasacinius skundus.⁸³ Įdomu tai, kad iki 2003 m. gruodžio 3 d. Teismų įstatymo pakeitimų tam tikras Aukščiausiojo teismo sprendimų privalomumas Latvijos Respublikoje egzistavo, tačiau šios valstybės Konstitucinis teismas pripažino, kad toks reguliavimas pažeidžia ne tik teisėjų nepriklausomumo principą, bet ir teisiamo asmens teisę į sąžiningą teismo procesą.

84

Nors šioje darbo dalyje teismo precedento privalomumo aspektu aptartos ne visos Europos valstybės, darbo autorei nepavyko rasti nė vieno pavyzdžio, kuomet kontinentinės teisės tradicijai priskiriamoje valstybėje įstatymiškai būtų įtvirtintas visuotinis teismo precedento privalomumas. Nors teismo precedento reikšmė atskirose valstybėse ženkliai skiriasi, nei vienoje iš jų žemesnieji teismai nėra bendro pobūdžio normomis įpareigoti sekti aukščiausiųjų teisminių institucijų sprendimais nepaliekant jiems galimybės nukrypti nuo šiuose sprendimuose pateiktų išaiškinimų ir spręsti bylas vadovaujantis vien įstatymu ir savo vidiniu įsitikinimu.

Šios apžvalgos rezultatai leidžia teigti, jog teismo precedento privalomumas, ypač baudžiamosios teisės srityje, yra nebūdingas kontinentinės teisės tradicijos valstybėms. Bandymas įstatymiškai įtvirtinti žemesniųjų teismų pareigą griežtai vadovautis aukščiausiųjų teisminių institucijų sprendimais ir visais atvejais sekti jais būtų pernelyg drastiškas žingsnis siekiant užtikrinti vienodą teismų praktiką. Nors tikėtina, kad toks teisinio reguliavimo pokytis kai kuriais atvejais iš tiesų prisidėtų prie teisinio tikrumo principo užtikrinimo, negalima pamiršti, kad tai pažeistų kitus ne mažiau svarbus demokratinės visuomenės ir teisinės valstybės principus, tokius kaip teismų ir teisėjų nepriklausomumas bei valdžių padalijimas. Tokia situacija neturėtų susidaryti, kadangi esant kelių fundamentalių principų susidūrimui įstatymų leidėjas turėtų ieškoti būdo derinti juos, o ne pasirinkti tokį teisinį reguliavimą, kuris vienas iš šių principų absoliutintų, o kitus paneigtų.

Nors aukščiau pateikti argumentai yra daugiau teorinio pobūdžio, tikėtina, kad įstatyminis teismo precedento privalomumo įtvirtinimas Lietuvoje turėtų neigiamų

⁸³ < <http://www.at.gov.lv/index.php?a=48&v=en#01> > [žiūrėta 2008 vasario 10 d.];

⁸⁴ < <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-06-01E.rtf> > [žiūrėta 2008 vasario 10 d.];

padarinių ir grynai praktiniame lygmenyje. Visų pirma, toks reguliavimas skatintų grynai mechanišką teisės taikymą, kuris, kaip jau minėta ankstesnėse šio darbo dalyse, yra laikomas sovietinės teisės reliktu, ir užkirstų kelią pastaruoju metu įvairiai skatinamam teisėjų kūrybiškumui. Be to, kaip yra pastebėjęs Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas, tai skatintų teisėjus priimti sprendimus bei nuosprendžius išsamiai neišnagrinėjus visų bylos aplinkybių ir vadovaujantis **vien** aukštesniojo teismo sprendimais, o tai be abejo grubiai pažeistų teisiamo asmens teisę į sąžiningą teismo procesą. Čia derėtų prisiminti ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nuomonę teismo precedento statuso Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje klausimu. Šis Teismas, nors ir ne kartą pabrėžęs, kad analogiškos bylos turi būti sprendžiamos tapačiai ir kad šis neabejotinas reikalavimas kyla iš Konstitucijos, taip pat atkreipia dėmesį, kad precedentu turi būti vadovujamasi atsargiai ir apgalvotai, atsižvelgiant tiek į visas jo priėmimo aplinkybes, tiek ir tas aplinkybes, kuriomis nagrinėjama ta vėlesnė byla, kurioje siekiama vadovautis precedentu.⁸⁵ Aukščiausiojo Teismo suformuoto precedento privalomumo įstatyminis įtvirtinimas, nepaliekant teismams teisės nukrypti nuo tokių sprendimų ir išspręsti bylą remiantis vien įstatymu skatintų žemesniuosius teismus *aklai* vadovautis šiais precedenta. Toks bylų nagrinėjimas prieštarautų ne tik Konstitucinio Teismo suformuluotoms precedento taikymo taisyklėms, asmens teisėms į sąžiningą teismo procesą bei nepriklausomą teismą, bet ir elementariai logikai.

Dėl aukščiau išvardytų priežasčių laikausi nuomonės, kad pastaruoju metu Lietuvoje neretai pasigirstantys raginimai sekti anglosaksų teisės tradicijai priskiriamų valstybių pavyzdžiu ir įstatymu įtvirtinti teismo precedento privalomumą turėtų būti vertinami itin kritiškai. Ypač tai pasakytina apie mintis teismo precedentą laikyti teisės šaltiniu baudžiamosios teisės srityje, kurioje teismų teisė kurti teisę pradedama riboti netgi grynai precedentinės teisės valstybėse, pvz. Didžiojoje Britanijoje.⁸⁶

Kaip alternatyvą įstatyminiam Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamų precedentų privalomumo įtvirtinimui, kas priartintų Lietuvos teisinę sistemą prie jai visiškai nebūdingos precedentinės teisės tradicijos, norėčiau pasiūlyti skatinti teismus taikyti precedentinį teisės aiškinimo metodą. Šis metodas reiškia, kad aiškinantis tikrąją teisės normos prasmę kaip vienu iš teisės pažinimo šaltinių naudojamosi ankstesniais teismo sprendimai, kuriuose jau pateiktas taikomos teisės normos aiškinimas. Toks

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2006 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės Žinios, 2007.10.27, Nr.: 111;

⁸⁶ PRADEL, Jean. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001, 95 – 96 p.;

išaiškinimas, pateiktas aukščiausiųjų teisminių institucijų ir dėl to laikomas itin autoritetingu bei sektinu, tampa tam tikru teisės normos priedu.⁸⁷ Vis dėlto precedentinio teisės aiškinimo esmė yra ta, kad jį taikantis teismas anksčiau suformuotu teisės aiškinimu naudojasi siekdamas išsiaiškinti tikrąją taikomos teisės normos prasmę ir susiformuoti pagrįstą ir teisingą vidinį įsitikinimą, koks sprendimas būtų priimtinausias konkrečioje situacijoje, o ne privalomai vadovaujasi tokiu išaiškinimu. Nors precedentinis teisės aiškinimo metodas reikalauja, kad teismas neignoruotų ankstesnių sprendimų analogiškose bylose, jis suteikia teismui galimybę argumentuotai nukrypti nuo ankstesnių precedentų, taip pat ir tų, kuriuos suformavo aukščiausiosios teisminės institucijos. Dėl šių priežasčių precedentiniam teisės aiškinimo metodui turėtų būti teikiama pirmenybė, kartu nepamirštant, kad bet kuris teisės aiškinimo metodas neturi būti absoliutinas, kad jis turi būti taikomas protingai derinant su kitais teisės aiškinimo metodais, kurie pasirenkami atsižvelgiant į teisės šakos specifiką ir konkrečios bylos faktines aplinkybes.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytas aplinkybes bei aptartus užsienio valstybių pavyzdžius, dabartinį Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 23 str. 2 d. 1 punkte esantį reguliavimą galima vertinti teigimai kaip skatinantį teismus vadovautis autoritetingais teisės išaiškinimais bei nesant būtinybės nepažeisti principo, kad analogiškos bylos turi būti sprendžiamos tapačiai, tačiau kartu paliekantį jiems teisę esant reikalui argumentuotai nukrypti nuo Aukščiausio Teismo praktikos ir išspręsti bylą vadovaujantis įstatymu bei savo, o ne kitų teisminių institucijų pareigūnų, vidiniu įsitikinimu. Taip pat, remdamasi šiais argumentais, norėčiau nesutikti su tais autoriais, kurie dabartinį teisinį reguliavimą vertina kaip įtvirtinantį Aukščiausiojo Teismo kasacinėse nutartyse pateikto teisės aiškinimo privalomumą, nes toks aiškinimas visų pirma prieštarautų šio įstatymo tekstui. Taip pat toks aiškinimas būtų nesuderinamas su Konstitucinio Teismo pateikta oficialia konstitucine doktrina, pagrindiniais proceso principais bei keltų jau minėtas praktines problemas.

2.3. Konsultacijos teisėjams: veiksminga vienodos teismų praktikos formavimo priemonė ar grėsmė teismų nepriklausomumui

Kaip jau minėta ankstesnėse šio darbo dalyse, viena iš Teismų įstatymo numatytų ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo taikomų vienodos teismų praktikos formavimo

⁸⁷ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 167, 213 - 214 p.;

priemonių yra teisėjų konsultavimas įstatymų ir kitų teisės aktų aiškinimo ir taikymo klausimais. Ši ko gero labiausiai diskutuotina vienodos teismų praktikos formavimo priemonė Lietuvos teisinėje sistemoje atsirado 1994 metais, įsigaliojus 1994 m. gegužės 31 d. Teismų įstatymo redakcijai, kuri tokių konsultacijų bendrosios kompetencijos teismų teisėjams teikimą priskyrė ne tik Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, bet ir apygardų teismų kompetencijai.

Nors apygardų teismai šią funkciją galėjo vykdyti tik ketverius metus (įsigaliojus 1998 m. balandžio 22 d. Teismų įstatymo redakcijai konsultacijų teisėjams teikimas tapo išimtinė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kompetencija ⁸⁸), Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, bent jau formaliai, iki šiol yra įgaliotas teikti teisėjams rekomendacinio pobūdžio konsultacijas teisės aktų aiškinimo ir taikymo klausimais.

Šios vienodos teismų praktikos formavimo priemonės įtaką parodo ne tik įstatymo jai suteiktas statusas bei žemesniųjų teismų teisėjų požiūris į šiuo būdu pateikiamus Aukščiausiojo Teismo išaiškinimus, bet ir konsultacijų gausa bei tematika. Konsultacijose buvo aptariami įvairūs baudžiamojo proceso įstatymų taikymo sunkumai. Kai kurios konsultacijos teiktos tokiais esminiais klausimais kaip baudžiamojo proceso galimumas (pavyzdžiui, buvo sprendžiami procesinių sprendimų, kuriais vadovaujantis senuoju BPK buvo atsisakyta iškelti baudžiamąją bylą, reikšmė įsigaliojus naujam BPK, ⁸⁹ aptariama galimybė baudžiamojon atsakomybėn pagal Lietuvos Respublikos BK normas patraukti asmenį, kuris už tą pačią veiką jau buvo nubaustas administracine nuobauda užsienio valstybėje ⁹⁰), teisės į gynybą užtikrinimas (pavyzdžiui, buvo konsultuojama kaltinamojo akto pateikimo kaltinamajam bei pakankamo laiko pasirengti gynybai klausimais, ⁹¹ kaip teismas turėtų elgtis gynėjui nepagrįstai atsisakius ginti jau apsiimtus kaltinamuosius ar nuteistuosius, ⁹²), teismo sudėties teisėtumas ir teisėjų nešališkumo užtikrinimas (pavyzdžiui, konsultuojant buvo sprendžiamas klausimas dėl teisėjo, nagrinėjusio bylą apeliacine ar kasacine tvarka, galimybės dalyvauti tą pačią bylą

⁸⁸ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, Valstybės Žinios, 1994.06.17, Nr.: 46;

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 4 d. konsultacija Nr. B3-296. Teismų praktika Nr. 20, 288 p.;

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 14 d. konsultacija Nr. B3-351. Teismų praktika Nr. 23, 384 p.;

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 30 d. konsultacija Nr. B3-264. Teismų praktika Nr. 19, 283 p.;

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 24 d. konsultacija Nr. B3-281. Teismų praktika Nr. 19, 288 p.;

nagrinėjant antrą kartą po to, kai buvo panaikintas nuosprendis⁹³). Taip pat ne kartą buvo nagrinėti klausimai, susiję su proceso dalyvių teise skusti ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų veiksmus bei reikšti nušalinimus, tokio skundimo ir nagrinėjimo tvarka.⁹⁴ Greta kitų reikšmingų baudžiamojo proceso klausimų, taip pat buvo nagrinėjamos su senaties skaičiavimu susijusios problemos,⁹⁵ įrodymų tyrimo teismo teisiamajame posėdyje tvarka,⁹⁶ bausmių skyrimo bei sudėjimo principai.⁹⁷ Nors aptarti pavyzdžiai atspindi anaip tol ne visas baudžiamojo proceso sritis, kurios vienaip ar kitaip buvo aptariamose Aukščiausiojo Teismo teikiamose konsultacijose, jie akivaizdžiai įrodo, kad šios konsultacijos galėjo turėti lemiamos reikšmės ne vieno teismo proceso baigčiai. Dėl šios priežasties būtina detaliau panagrinėti minėtos įtakos leistinumą, priimtinumą demokratinės valstybės teismų darbe.

Konsultacijų teisėjams teikimas kaip vienodos teismų praktikos formavimo priemonė Lietuvos teisės mokslininkų darbuose vertinamas nevienodai. Pavyzdžiui prof. habil. dr. Vytautas Piesliakas tokį teismų praktikos vienodinimo būdą vertina teigiamai: jis teigia, kad tokiose konsultacijose pateiktas teisės aktų išaiškinimas yra „naudingas kaip įstatymo aiškinimo ir vienodos teismų praktikos formavimo, pagaliau kaip teisės pažinimo būdas.“⁹⁸ Vis dėlto dauguma kitų autorių šiuo klausimu laikosi visiškai priešingos pozicijos – teisinėje literatūroje neretai galima aptikti nuomonę, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teikiamos konsultacijos yra tarybinės teisės reliktas, nesuderinamas su konstituciniu valdžių padalijimo principu.^{99, 100}

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 26 d. konsultacija Nr. B3-315. Teismų praktika Nr. 21, 292 p.;

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 10 d. konsultacija Nr. B3-358. Teismų praktika Nr. 23, 387 p.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 11 d. konsultacija Nr. B3-297. Teismų praktika Nr. 20, 288 p.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 26 d. konsultacija Nr. B3-313. Teismų praktika Nr. 21, 291 p. ir kt.;

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 24 d. konsultacija Nr. B3-250. Teismų praktika Nr. 19, 279 p.;

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 25 d. konsultacija Nr. B3-324. Teismų praktika Nr. 21, 295 p.;

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. liepos 2 d. konsultacija Nr. B3-276. Teismų praktika Nr. 19, 286 p.;

⁹⁸ PIESLIAKAS, Vytautas. Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga. Vilnius, 2006, 35 p.;

⁹⁹ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005, p. 41 – 42;

¹⁰⁰ LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; NEKROŠIUS, Vytautas. Civilinio proceso teisė: I tomas. Vilnius, 2003, p. 113;

Viena pagrindinių priežasčių, verčiančių abejoti Aukščiausiojo Teismo teikiamų konsultacijų priimtinumu demokratinėje teisinėje valstybėje – tai šių konsultacijų grėsmė teisėjų nepriklausomumui. Nors aptariant šio konstitucinio baudžiamajame procese itin reikšmingo principo turinį dažniausiai akcentuojamas teismų ir teisėjų nepriklausomumas nuo bylos baigtimi suinteresuotų asmenų bei vykdomosios valdžios institucijų, būtina nepamiršti, kad šis principas reiškia ir žemesnės instancijos teismų procesinį savarankiškumą bei šių teismų nepavaldumą aukštesniems teismams. Minėtam teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo aspektui daugiau reikšmės teikiama Vakarų Europos valstybių doktrinoje ir teisės sistemoje. Štai, pavyzdžiui, Vokietijos teisės doktrinoje aptinkama nuomonė, kad vienas svarbiausių reikalavimų, keliamų visai teismų sistemai, yra reikalavimas, kad teisėjai būtų apsaugoti ne tik nuo kitų valstybės institucijų ar bylos baigtimi suinteresuotų asmenų įsikišimo į jų darbą, bet ir nuo kitų (visų pirma – aukštesniųjų teismų) teisėjų.¹⁰¹ Prancūzijoje įstatymų leidėjo sieki apsaugoti teisėjus nuo jų kolegų įtakos galima aptikti nemažoje dalyje teismo procesą (taip pat ir baudžiamąjį) reguliuojančių normų. Ko gero iškalbingiausias tokio reguliavimo pavyzdys būtų draudimas teismams savo sprendimus pagrįsti kitų teismų pateiktais teisės išaiškinimais, net ir suformuluotais Kasacinio teismo.¹⁰² Šis draudimas yra itin reikšmingas baudžiamajame procese, kadangi neleistas teismo vadovavimasis kito teismo pateiktu taikomos teisės normos išaiškinimu Kasacinio teismo Kriminalinio skyriaus yra laikomas pakankamu pagrindu tokiomis aplinkybėmis priimtą teismo sprendimą panaikinti.¹⁰³

Nors Teismų įstatyme numatytos konsultacijos yra rekomendacinio pobūdžio, taigi nei Aukščiausiojo Teismo išaiškinimo paprašę, nei kiti teismai neprivalo nei jomis vadovautis, nei į jas atsižvelgti, neabejotina, kad *de facto* jos daro nepalyginamai didesnę įtaką žemesniųjų teismų sprendimams ir nuosprendžiams tiek tose bylose, dėl kurių sprendimo buvo kreiptasi į Aukščiausiąjį Teismą, tiek ir vėlesnėse bylose. Į aukštesniųjų teismų teisėjų teikiamų nurodymų įtaką žemesniems teismams ir jų teisėjų nepriklausomumui keliamą grėsmę dėmesį yra atkreipęs ir Konstitucinis Teismas, kuris savo 2006 m. kovo 28 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ yra konstatavęs, kad „aukštesnės instancijos bendrosios

¹⁰¹ BELL, John. *Judiciaries within Europe*. s.l., 2006, 132 p.;

¹⁰² ELLIOT, Catherine; VERNON, Catherine. *French Legal System*. s.l., 2000, p. 51;

¹⁰³ WEST, Andrew, *et al.* *The French Legal System: an introduction*. London, 1992, p. 57;

kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan.; tokie nurodymai (nesvarbu, privalomi ar rekomendacinio pobūdžio) Konstitucijos atžvilgiu būtų vertintini kaip atitinkamų teismų (teisėjų) veikimas *ultra vires*.“¹⁰⁴ Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas tokią aukštesniųjų teismų veiklą konstitucinio teisėjų nepriklausomumo principo kontekste, nėra tiesiogiai įvardijęs priežasčių, kodėl net ir rekomendacinio pobūdžio nurodymų teikimas turi būti vertinamas kaip kišimasis į žemesniųjų teismų veiklą ir jų procesinio savarankiškumo pažeidimas. Tokią nuomonę reikėtų sieti ne tik su Aukščiausiojo Teismo įgaliojimais *de jure*, bet ir su faktine jo teikiamų išaiškinimų reikšme, kuri yra nepalyginamai didesnė už įstatyme įtvirtintąją. Tokią šių konsultacijų reikšmę visų pirma lemia instancinės teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės mechanizmas ir jo sąlygojamas teisėjų siekis išvengti jų priimtų sprendimų bei nuosprendžių panaikinimo.¹⁰⁵ Tokių žemesniųjų teismų teisėjų pastangų priežastis, kaip pastebi V. Valančius, tuo metu ėjęs Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigas, yra teisėjų kvalifikacijos vertinimo sistema: „Vienas svarbiausių aspektų, nuo ko priklauso tolesnė teisėjo karjera, - tai jo kompetencija. Tačiau šiandien ją mėginama nustatyti iš esmės pagal vieną kriterijų – išnagrinėtų bylų ir panaikintų sprendimų santykį, pateikiamą procentine išraiška.“¹⁰⁶

Kad Aukščiausiojo Teismo teikiamos konsultacijos daro neabejotiną, o neretais atvejais - ir lemiamą įtaką žemesniųjų teismų teisėjų sprendimams, leidžia teigti ne tik aukščiau išvardyti argumentai, bet ir pačių teisėjų požiūris bei išsakoma nuomonė. Pavyzdžiui, beveik dvidešimt procentų teisėjų, atsakydami į klausimą, kas daro įtaką jų priimamiems sprendimams, nurodo aukštesniųjų teismų teisėjus.¹⁰⁷ Prof. habil. dr. A. Vaišvila atkreipia dėmesį į tendenciją, kad „teisėjai, susirinkę į kvalifikacijos kėlimo

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės Žinios, 2006.03.31, Nr.: 36;

¹⁰⁵ LASTAUSKIENĖ, Giedrė; ir ŠINKŪNAS, Haroldas. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 2007, nr. 65, 67 p.;

¹⁰⁶ VALANČIUS, Virgilijus. Teisingumo vykdymas. Bendrosios pastabos dėl teismo sprendimų stabilumo. *Justitia*, 1999, Nr. 1, 12 p.

¹⁰⁷ LASTAUSKIENĖ, Giedrė; ir ŠINKŪNAS, Haroldas. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 2007, nr. 65, 73 p.;

kursus, dažnai aiškinasi, kaip įstatymų tekstuose atpažinti ne teisę, o aukštesnio teismo teisėjų nuomonę, nuo kurios priklausys žemesnio teismo sprendimų ir nuosprendžių, apskųstų apeliacijos ar kasacijos tvarka, galiojimas.“¹⁰⁸ Tokia situacija atskleidžia, kaip ženkliai aukštesniųjų teismų teisėjų išsakyta nuomonė veikia žemesniųjų teismų teisėjų sprendimus ir kokią grėsmę ji kelia teisėjų procesiniam savarankiškumui, kuris yra svarbus teisėjų nepriklausomumo elementas.

Siekiant nustatyti tikrąją konsultacijų reikšmę ir išsiaiškinti, ar jos gali būti prilyginamos nurodymų davimui, reikia tirti ne tik jų statusą *de jure* ir *de facto*, bet ir šiose konsultacijose naudojamas formuluotes, jų ryšį su konkrečių bylų fabulomis, netgi jose esančių išaiškinimų toną. Visų pirma, reikia atkreipti dėmesį, kad nemažoje dalyje konsultacijų tiesiogiai pasakoma, kaip turėtų elgtis teismas, kartais netgi nurodoma, koki sprendimą konkrečioje byloje jis turėtų priimti. Ko gero ryškiausiu tokio išaiškinimo pavyzdžiu galėtų būti 2005 m. sausio 13 d. konsultacija Nr. B3-348, kurioje konsultacijos prašantis teismas klausia „kokį sprendimų turi priimti apeliacinės instancijos teismas“, o konsultacijoje nurodoma, kad „šiuo atveju teismas turėtų vadovautis BPK 326 straipsnio 4 dalies, 329 straipsnio 2 punkto nuostatomis: panaikinti pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir priimti naują nuosprendį. Tik naujo nuosprendžio rezoliucinėje dalyje šiuo atveju būtų nurodomas sprendimas ne nuteisti kaltinamąjį, o bylą prieš jį nutraukti, suėjus patraukimo baudžiamojon atsakomybėm terminams.“¹⁰⁹ Nors šioje konsultacijoje Aukščiausiojo Teismo pasiūlytas sprendimas yra logiškas ir teisingas, tokį įsakmų išaiškinimą galima laikyti nurodymo davimu. Tokių atvejų Aukščiausiojo Teismo teikiamose konsultacijose galima aptikti ir daugiau (pavyzdžiui, pasakoma, ar konkrečius faktus galima laikyti atsakomybę sunkinančia aplinkybe,¹¹⁰ konkrečiam teismui nurodoma, ar jis turėtų nagrinėti bylą kaip jam teismingą, ar atsisakyti tai daryti,¹¹¹ kaip turėtų elgtis ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs vienokį ar kitokį skundą¹¹² ir pan.), o tai turėtų būti laikoma kišimusi į žemesniųjų teismų teisėjų darbą.

¹⁰⁸ VAIŠVILA, Alfonsas. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86), 11 p.;

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 13 d. konsultacija Nr. B3-348. Teismų praktika Nr. 22, 358 p.;

¹¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. liepos 1 d. konsultacija Nr. B3-263. Teismų praktika Nr. 19, 283 p.;

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 29 d. konsultacija Nr. B3-331. Teismų praktika Nr. 21, 298 p.;

¹¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 30 d. konsultacija Nr. B3-255. Teismų praktika Nr. 19, 280 p.;

Apibendrinus minėtus teiginius apie aukštesniųjų teismų (konkrečiai – Aukščiausiojo Teismo, nes šiuo metu tik jam yra priskirta bendrosios kompetencijos teismų teisėjų konsultavimo funkcija) teikiamų rekomendacinio pobūdžio išaiškinimų santykį su teisėjų nepriklausomumo principu, galima teigti, jog tokia teismų veikla yra rimta grėsmė procesiniam žemesniųjų teismų teisėjų savarankiškumui, o kartu ir šių teismų teisėjų nepriklausomumui.

Abejonių kelia ir pats tokios konsultacinės veiklos pobūdis, visų pirma dėl jo nesuderinamumo su konstitucine teismų, taip pat ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, funkcija – teisingumo vykdymu. Dėl šios paskirties, kurią teismams priskiria daugelio demokratinių valstybių konstitucijos, teismai visais atvejais nepriklausomai nuo to, kokią reikšmę vėlesnių bylų nagrinėjimui įstatymų leidėjo valia turės jų sprendimai, veikia nagrinėdami konkrečią bylą. Tai reiškia, kad visi teismai (taip pat aukščiausios pakopos teismai, kurie yra įstatymo įpareigoti formuoti vienodą teismų praktiką) turi dirbti su konkrečios bylos medžiaga ir aiškinti teisę nenutoldami nuo nagrinėjamos bylos fabulos.

113

Nors Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra nuostatų, kurios *expressis verbis* draustų kurios nors pakopos teismams aiškinti teisės aktų nuostatas nesiejant jų su konkrečios bylos aplinkybėmis, tokia išvada išplaukia iš Konstitucijos aiškinant ją sistemiškai. Tą liudija Konstitucinio Teismo pateiktas iš Konstitucijos kylančių teismų įgaliojimų ir jų ribų išaiškinimas: savo nutarimuose Konstitucinis Teismas yra vienareikšmiškai pasakęs, kad „Pagal Konstituciją teismų praktika formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas“¹¹⁴,¹¹⁵ Šis Konstitucinio Teismo pateiktas Konstitucijos nuostatų išaiškinimas turėtų būti suprantamas dviem aspektais. Visų pirma, jis turėtų būti suvokiamas kaip įpareigojantis žemesniųjų pakopų teismų teisėjus savarankiškai ieškoti sprendimo kiekvienoje konkrečioje byloje, t.y. vadovautis tik įstatymu ir savo vidiniu įsitikinimu. Kiekvienas teismas, nors jis, siekdamas išsiaiškinti

¹¹³ LASTAUSKIENĖ, Giedrė; ir ŠINKŪNAS, Haroldas. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 2007, nr. 65, 71 p.;

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2006 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės Žinios, 2007.10.27, Nr.: 111;

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. spalio 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės Žinios, 2006.03.31, Nr.: 36;

tikrąją taikomo teisės akto prasmę, ir gali remtis anksčiau aukštesnių teismų pateiktais atitinkamų teisės normų išaiškinimais, į šiuos išaiškinimus atsižvelgia, vertina siedamas su konkrečios savo nagrinėjimas bylos faktinėmis aplinkybės, o ne paklūsta aukštesnės pakopos teismo nurodymams. Tokiu būdu teismas, nors ir remdamasis autoritetingiausių institucijų pateiktu teisės normos išaiškinimu, bylą išsprendžia ir galutinį sprendimą priima pats, kitaip tariant vadovaudamasis savo paties, o ne aukštesnės pakopos teismo teisėjų vidiniu įsitikinimu. Kita vertus, minėta Konstitucinio Teismo nuostata išreiškia ne tik žemesniųjų pakopų teismų pareigą spręsti bylas savarankiškai, bet ir nurodo vienintelį su Konstitucija suderinamą vienodos teismų praktikos formavimo būdą, kurį gali taikyti Aukščiausiasis Teismas. Tą jis gali daryti tiktai sprenddamas konkrečias bylas ir savo sprendimuose ar nuosprendžiuose pateikdamas išsamius ir argumentuotus teisės normų išaiškinimus, kurie suvokti tikrąją teisės akto reikšmę padėtų ne tik konkretauso proceso dalyviams, bet ir visiems kitiems subjektams, vėliau taikantiems tas pačias normas.

Panašios kaip Konstitucinis Teismas pozicijos teismo galimybės aiškinti teisę už konkrečios bylos ribų atžvilgiu laikosi ir Aukščiausiasis Teismas. Jis vienoje iš savo nutarčių yra pasakęs, kad „teismas, vykdydamas teisingumą, aiškina ir taiko teisės normas. Tą teismas daro ne *a priori*, o konkrečioje byloje, atsižvelgdamas į konkrečios bylos faktines aplinkybes ir šias aplinkybes siedamas su taikytina teisės norma. Todėl kiekvienas teismo pateiktas teisės aiškinimas gali ir turi būti suprantamas tik konkrečios bylos kontekste ir siejamas tik su tuo kontekstu, nes šis išaiškinimas, kaip minėta, yra ne aiškinimas *a priori*, o teismo sprendimo konkrečioje byloje *ratio decidendi*.“¹¹⁶

Remiantis aukščiau išdėstytais argumentais galima padaryti pagrįstą išvadą, jog Aukščiausiojo Teismo veikla aiškinant teisę pačiam teismui nesprendžiant konkrečių bylų, o konsultuojant žemesniųjų teismų teisėjus pastarųjų pageidavimu Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir visuotinai pripažinto valdžių padalijimo principo kontekste vertintina neigiamai.

Reikia atkreipti dėmesį, kad šiuo metu Lietuvoje yra susidariusi gana kurioziška situacija: nors, kaip jau minėta, konsultacijos teisėjams kaip vienodos teismų praktikos formavimo būdas tiek Konstitucinio Teismo formuojamoje oficialioje konstitucinėje doktrinoje, tiek ir daugelyje teisės mokslo darbų yra vertinamos itin neigiamai, kol kas šis institutas nėra eliminuotas iš Lietuvos teisinės sistemos. Dar daugiau: Aukščiausiasis Teismas, nors formaliai ir būdamas įgaliotas teikti konsultacijas žemesniųjų teismų

¹¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1998 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *Alytaus apylinkės vyriausiasis prokuroras v. UAB „Sverida“ ir kt.*, Nr. 3K-122/1998;

teisėjams (šiuo metu galiojančioje Teismų įstatymo redakcijoje tokia galimybė vis dar yra numatyta), šiuo metu konsultacijų nebeteikia. Tokį Aukščiausiojo Teismo, kuris seniau aktyviai konsultavo to pageidaujančius teisėjus, pozicijos pokytį visų pirma reikėtų sieti su Konstitucinio Teismo pateiktu tokios konsultacinės veiklos vertinimu Konstitucijos normų kontekste, kuris buvo išsakytas jau minėtame 2006 m. kovo 28 d. Konstitucinio Teismo nutarime. Konstitucinis Teismas nenagrinėjo Teismų įstatymo 23 str. 2 d. 3 punkto konstitucingumo (pareiškėjai kreipėsi į Konstitucinį dėl kitų normų atitikimo Konstitucijai) ir ši norma nebuvo pripažinta prieštaraujančia Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Šiame nutarime tarp kitko buvo išsakyta ir vienareikšmiška labai neigiama nuomonė dėl Aukščiausiojo Teismo teikiamų konsultacijų. Nors formaliai Teismų įstatymo nuostata, numatanti teisėjų konsultavimo galimybę, ir toliau liko galioti, po šio Konstitucinio Teismo nutarimo Aukščiausiasis Teismas savo iniciatyva atsisakė toliau taikyti šį vienodos teismų praktikos formavimo būdą, tokiu savo poelgiu taip pat išreišdamas nuomonę, kad ši teismų praktikos vienodinimo forma nėra tinkama.¹¹⁷

Panašios į pastaruosiu metu Lietuvoje susiformavusią nuomonės laikomasi ir kitose, ypač postsovietinėse, Europos valstybėse: daugumoje jų atsisakoma tokių ir panašių vienodos teismų praktikos formavimo būdų kaip nepriimtinių demokratinėje teisinėje valstybėje dėl jų nesuderinamumo su teisėjų nepriklausomumo ir valdžių padalijimo principais.¹¹⁸

Nors dėl aukščiau išvardytų argumentų sunku būtų nesutikti su teisinėje literatūroje dažnai aptinkama nuomone, kad tokia aukščiausios teisminės institucijos veikla sunkiai dera su visuotinai pripažintais valdžių padalijimo ir teisėjų nepriklausomumo principais, drįstu abejoti, ar tokią vienodos teismų praktikos formavimo priemonę galima sieti vien su sovietiniu laikotarpiu ir laikyti jo palikimu. Šios nuomonės laikais dėl to, kad Lietuvos Respublikos teismų įstatyme numatytų konsultacijų teisėjams analogijų galima rasti ne tik postsovietinių valstybių, bet ir Vakarų Europos šalių teisėje. Teisinio reglamentavimo, aukščiausiai bendrosios kompetencijos teismų sistemos institucijai suteikiančio teisę konsultuoti žemesniųjų teismų teisėjus, pavyzdys yra Prancūzijos Respublika. Nors, kaip jau minėta, šioje valstybėje valdžių padalijimo principo laikomasi itin nuosekliai ir dėl šios priežasties teismų veikla griežtai apribota

¹¹⁷ LASTAUSKIENĖ, Giedrė; ir ŠINKŪNAS, Haroldas. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 2007, nr. 65, 65 p.;

¹¹⁸ LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; NEKROŠIUS, Vytautas. Civilinio proceso teisė: I tomas. Vilnius, 2003, p. 113;

teisingumo vykdymu konkrečiose bylose, Prancūzijos Respublikos Kasacinis teismas gali išsakyti patariamąją nuomonę žemesniems teismams, jeigu yra visos šios sąlygos:

1) į Kasacinį teismą su prašymu išreikšti patariamąją nuomonę kreipiasi žemesnės pakopos teismas, nagrinėjantis konkrečią baudžiamąją bylą;

2) žemesniojo teismo pateiktas klausimas turi būti teisinis, o ne fakto. Be to, jis turi būti dar nenagrinėtas Kasacinio teismo;

3) šis klausimas turi atspindėti rimtus teisės aiškinimo sunkumus, su kuriais teismai susiduriama ne vienoje teismų nagrinėjamoje byloje. Kitaip tariant, šis klausimas turi būti aktualus ne tik toje konkrečioje byloje – jis turi būti reikšmingas teismų praktikos stabilumui ir teisės raidai;

4) tais atvejais, kai kaltinamasis yra laikomas suimtas, negali būti kreipiamasi dėl patariamąsios nuomonės, jeigu dėl to baudžiamasis procesas truks ilgiau ir atitinkamai pailgės kaltinamojo laikymo suimto terminas;

5) klausimas, dėl kurio išsprendimo kreipiasi žemesnės pakopos teismas, neturi būti kilęs byloje, kurioje viena iš šalių yra apskundusi teismo sprendimą Kasaciniam teismui ir šis skundas dar nėra baigtas nagrinėti.¹¹⁹

Patariamąsios nuomonės teikimo procedūra yra griežtai reglamentuota ir įmanoma anaipol ne visais atvejais, kai žemesnieji teismai susiduria su teisės aktų aiškinimo ir taikymo sunkumais. Vis dėlto iš esmės Prancūzijos Respublikoje, kuri ne veltui laikoma demokratinės teisinės valstybės etalonu, konsultacinė aukščiausiosios bendrosios kompetencijos tesiminės institucijos veikla, neabejotinai galinti turėti įtakos žemesniųjų teismų teisėjų sprendimams konkrečiose bylose, yra toleruojama ir nelaikoma prieštaraujančia valdžių padalijimo ir teisėjų nepriklausomumo principams.

Apibendrindama tai, kas išdėstyta šioje darbo dalyje, laikausi nuomonės, kad nors tam tikrais atvejais konsultacijos teisėjams ir gali padėti teisingai išsiaiškinti tikrąją teisės normos prasmę bei priimti logišką ir pagrįstą sprendimą konkrečioje byloje, iš esmės šis vienodos teismų praktikos formavimo būdas neturėtų būti plačiai taikomas dėl savo nesuderinamumo su konstitucine teismų paskirtimi vykdyti teisingumą ir visuotinai pripažintu teismų ir teisėjų nepriklausomumo principu. Todėl esant dabartinei situacijai, kuomet formaliai konsultacijos teisėjams yra vienas iš trijų Aukščiausiojo Teismo taikomų vienodos teismų praktikos formavimo būdų, tačiau praktiškai jis visiškai nėra taikomas dėl neigiamo požiūrio į jį, į šio klausimo sprendimą turėtų įsikišti įstatymų leidėjas. Tą jis

¹¹⁹ < http://www.courdecassation.fr/img_arton9256.gif_9256.html > [žiūrėta 2008 m. sausio 20 d.];

turėtų padaryti pasirinkdamas vieną iš dviejų variantų. Pirmasis iš šių dviejų kelių būtų tiesiog panaikinti Teismų įstatymo 23 str. 2 d. 3 punktą ir taip eliminuoti Aukščiausiojo Teismo konsultacijas teisėjams iš Lietuvos teisinės sistemos. Nors toks įstatymų leidėjo žingsnis, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo suformuotą oficialią konstitucinę doktriną ir paties Aukščiausiojo Teismo poziciją, būtų logiškas ir pagrįstas, svarstyтина ir kitokia išeitis. Remiantis aptartu Prancūzijos Respublikos pavyzdžiu, Aukščiausiojo Teismo teikiamas konsultacijas teisėjams būtų galima ir toliau palikti vienu iš vienodos teismų praktikos formavimo būdų, tačiau griežtai apriboti atvejus, kuomet teismai gali kreiptis dėl tokios konsultacijos. Tokiu būdu konsultacijos teisėjams taptų tam tikra išimtinė priemone, kuria teismai galėtų naudotis tik pačiais būtiniausiais atvejais, kai nevienodos teisės aktų interpretavimas tampa rimta grėsme asmenų lygybei prieš įstatymą. Tokiu būdu šios konsultacijos taptų savotiška *ultima ratio*, kuri leistų teisėjų nepriklausomumo principą bei konstitucinę teismų funkciją vykdyti teisingumą derinti su ne mažiau reikšmingais asmenų lygybės įstatymui ir teismui bei teisinio tikrumo principais.

2.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimai: efektyvus vienodos teismų praktikos formavimo būdas ar nukrypimas nuo konstitucinės teismų paskirties – teisingumo vykdymo

Antroji Teismų įstatyme numatyta ir didelę praktinę reikšmę turinti vienodos teismų praktikos formavimo priemonė yra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atliekamos teismų praktikos apžvalgos ir jų pagrindu teikiami rekomendaciniai išaiškinimai. Tokia abstrakti formuluotė yra įtvirtinta Teismų įstatymo 23 str. 2 d. 2 punkte, kurią konkretizuoja Aukščiausiojo Teismo statuto 5 str., kuris teismų praktikos taikant įstatymus nagrinėjimą bei rekomendacinių išaiškinimų teikimą priskiria Aukščiausiojo Teismo Senato kompetencijai.¹²⁰ Ši ilgą laiką aktyviai taikyta vienodos teismų praktikos formavimo priemonė, kaip ir jau aptartos Aukščiausiojo Teismo teikiamos konsultacijos teisėjams, Lietuvos teisės doktrinoje yra vertinama nevienodai. Šiuo atveju taip pat galima aptikti nuomonių, jog tokia Aukščiausiojo Teismo veikla prieštarauja konstituciniam teisėjų nepriklausomumo principui bei teismų paskirčiai vykdyti teisingumą ir yra tarybinės teisės reliktas, todėl turėtų būti eliminuota iš Lietuvos teisinės sistemos.^{121, 122}

¹²⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo statutas, Valstybės žinios, Nr. 36-887;

¹²¹ LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; NEKROŠIUS, Vytautas. Civilinio proceso teisė: I tomas. Vilnius, 2003, p. 113;

Ankstesnėje šio darbo dalyje išdėstyti teiginiai, jog Aukščiausiojo Teismo veikla, kai šis teismas aiškina teisę kasacine tvarka nenagrinėdamas konkrečių bylų ir nesiedamas aiškinamos teisės normos su konkrečios bylos faktinėmis aplinkybėmis, prieštarauja konstitucinei teismų paskirčiai vykdyti teisingumą bei Konstitucinio Teismo formuojamos oficialios konstitucinės doktrinos nuostatomis, nors pateikti analizuojant Aukščiausiojo Teismo teikiamų konsultacijų teisėjams reikšmę bei priimtinumą demokratinėje valstybėje, iš dalies yra aktualūs ir aptariant Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimų statusą. Tokios nuomonės laikausi visų pirma dėl to, kad minėtas Konstitucinio Teismo nutarimas lėmė ne tik konsultacijų, kurias iki tol Aukščiausiojo Teismo teisėjai teikė žemesniųjų teismų teisėjams, bet ir šio teismo Senato nutarimų likimą. Po to, kai Konstitucinis Teismas savo 2006 m. kovo 28 d. nutarime išsakė neigiamą nuomonę apie tokias vienodos teismų praktikos formavimo priemones, kurios nėra tiesiogiai susijusios su teisingumo vykdymu konkrečiose bylose ir gali būti laikomos nurodymų žemesniųjų teismų teisėjams davimu, neįvyko nei vienas Aukščiausiojo Teismo Senato posėdis ir atitinkamai nebuvo priimtas nė vienas Senato nutarimas. Taigi Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimai, kaip ir šio teismo anksčiau teiktos konsultacijos, šiuo metu yra teoriškai vis dar egzistuojanti, tačiau praktiškai nebetaikoma vienodos teismų praktikos formavimo priemonė.

Kaip jau minėta, Konstitucinis Teismas ne viename savo nutarime yra pažymėjęs, kad „pagal Konstituciją teismų praktika formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas.“ Griežtai laikantis šios nuostatos, reikėtų pritarti nuomonei, kad ne tik Aukščiausiojo Teismo teisėjų teikiamos konsultacijos, bet ir jo Senato nutarimai yra nesuderinami su Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vis dėlto norėčiau nesutikti su nuomone, kad ši Aukščiausiojo Teismo Senato veikla yra visiškai nesuderinama su Lietuvos Respublikos Konstitucija. Visų pirma, reikėtų atkreipti dėmesį, kad jau cituotas teiginys, jog teismų praktika formuojama tik teismams patiems nagrinėjant bylas, Konstitucinio Teismo buvo pasakytas teisėjų nepriklausomumo principo kontekste kartu pažymint, kad bet kokių privalomo ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų davimas žemesniems teismams yra juos davusių aukštesniųjų teismų teisėjų veikimas *ultra vires* ir turėtų būti laikomas minėto principo pažeidimu. Šie teiginiai neabejotinai yra aktualūs nagrinėjant konsultacijų teisėjams priimtinumą demokratinėje teisinėje valstybėje (Konstitucinis Teismas minėtais atvejais sprendė būtent šį klausimą), tačiau reikia

¹²² GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005, p. 41 – 42;

nepamiršti, kad teismų praktikos taikant teisės aktus apibendrinimas ir šio apibendrinimo pagrindu teikiami rekomendacinio pobūdžio išaiškinimai yra kiek kitokio pobūdžio. Visų pirma, konsultacijos teisėjams yra teikiamos teisėjo prašymu, šiam susidūrus su sunkumais sprendžiant konkrečią bylą,¹²³ todėl ir Aukščiausiojo Teismo atsakymas į žemesnio teismo teisėjui kilusį klausimą yra nurodymas, nors ir rekomendacinio pobūdžio, kaip turėtų būti sprendžiama ta konkreti byla. Tokių nurodymų davimas gali būti vertinamas kaip kišimas į žemesniojo teisėjo veiklą ir jo dalykinio nepriklausomumo pažeidimas, nors ir įvykęs jo paties iniciatyva. Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimai, priešingai, neturi tiesioginio ryšio su konkrečiomis žemesniųjų teismų nagrinėjamomis bylomis, kadangi jie yra priimami remiantis daugelio bylų, patenkančių į tam tikrą kategoriją (šios bylų kategorijos gali būti apibrėžiamos pagal tam tikras nusikalstamų veikų grupes arba BK Bendrosios dalies institutus, kurių taikymo problemas atskleidžia teismų sprendimų analizė) apibendrintais duomenimis. Kiekviename Senato nutarime pateikti išaiškinimai rengiami apibendrinus tam tikro praėjusio laikotarpio teismų praktiką taikant vienos ar kitos srities teisės normas (štai, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarime analizuojama 2000 metų ir 2001 metų pirmojo pusmečio teismų praktika, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas¹²⁴), tačiau nesiremiant konkrečiomis bylomis ar konkrečių teismų patirtimi. Priešingai, juose nagrinėjamos tos klaidos ir problemos, kurios pastebimos ne kartą, t.y. kreipiamas dėmesys į tokius atvejus, kurie nėra pavieniai ir gali turėti reikšmės teismų praktikos raidai. Pavyzdžiui, aptariant problemas, susijusias su teismų surašomų nuosprendžių trūkumais, nurodoma, kad „ne visada nuosprendyje tinkamai išdėstomi įrodymai“, „teismai ne visada tinkamai nurodo veikos kvalifikavimo motyvus, dažnai tik pažymi, kad kaltinamojo veika kvalifikuota teisingai“, „kartais nesiremiamą arba nepakankamai tiksliai nurodomi Baudžiamojo, Baudžiamojo proceso kodeksų straipsniai, kuriais teismas vadovaujasi priimdamas sprendimus.“¹²⁵ Jau pačios formuluotės (kurios yra būdingos ne tik šiame, bet ir kituose Aukščiausiojo Teismo Senato

¹²³ LASTAUSKIENĖ, Giedrė; ir ŠINKŪNAS, Haroldas. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 2007, nr. 65, 66 - 67 p.;

¹²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. 32 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas (BPK 279-282 str.). Teismų praktika Nr. 16, 350 p.;

¹²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. Teismų praktika Nr. 20, 202 – 211 p.;

nutarimuose pateiktiems išaiškinimams) leidžia teigti, jog nutarimuose pateikti išaiškinimai yra labai apibendrinto pobūdžio, neskirti konkrečios bylos nagrinėjimui tinkama linkme pakreipti ir neadresuoti konkrečiam teismui. Jei šiuose nutarimuose ir galima aptikti tam tikrų bendro pobūdžio nurodymų, jie taip pat nėra duodami dėl konkrečios bylos – į šiuos nurodymus turėtų atsižvelgti bet kuris teismas, vėliau susidūręs su panašia situacija ir esant visoms išvardytoms sąlygoms. Pavyzdžiui, išaiškinant teismams, kaip turėtų būti suprantamos ir taikomos BPK normos, reglamentuojančios bylų supaprastintą procesą, pateikiami tam tikri nurodymai, kaip teismai turėtų elgtis tais atvejais, kai nusikalstamą veiką padaro bendrininkų grupė, kai kaltinamasis skundžia prokuroro veiksmus, kai kaltinamasis buvo laikinai sulaikytas arba suimtas, jeigu padarytos kelios nusikalstamos veikos, jei kaltinamasis neatvyksta į teismo posėdį, jei paaiškėja, kad byla teisinga kitam teismui ir pan., tačiau visi šie nurodymai yra bendro pobūdžio, nesusieti su konkrečia byla.¹²⁶

Dėl šių priežasčių Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimuose pateikiamas teisės išaiškinimas darosi artimesnis doktrininiam teisės aiškinimui, kuris neabejotinai yra vertingas teisės pažinimo šaltinis, o rėmimasis juo niekam nekelia abejonių dėl teismo proceso sąžiningumo ir teisėjų nepriklausomumo. Vis dėlto neabejotina, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pateiktas teisės aiškinimas yra įtakingesnis už teisės doktrinoje mokslininkų išsakomas pažiūras visų pirma dėl savo oficialumo ir formalumo, kurį jam yra suteikęs įstatymų leidėjas,¹²⁷ taip pat šiuos išaiškinimus teikiančios institucijos vaidmens instancinėje teismų sistemoje.¹²⁸ Dėl šių priežasčių tokie teisės išaiškinimai gali turėti lemiamos įtakos žemesnio teismo teisėjui priimant galutinį sprendimą konkrečioje byloje. Nepaisant to, ši įtaka neturėtų būti laikoma tokia pavojinga teisėjų nepriklausomumui ir tinkamam jų funkcijų atlikimui, kaip ta, kurią daro Aukščiausiojo Teismo teikiamos konsultacijos.

Nuomonę, jog aukščiausiųjų teisminių institucijų teikiami bendro pobūdžio išaiškinimai, pagrįsti teismų praktikos analize, yra priimtina vienodos teismų praktikos formavimo priemonė, galima pagrįsti ir užsienio valstybių pavyzdžiais, kadangi daugelyje

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“. Teismų praktika Nr. 22, 221 – 230 p.;

¹²⁷ ŠIMAŠIUS, Remigijus. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas. <<http://www.teise.org/next.php?nr=57>> [žiūrėta 2008 vasario 15 d.];

¹²⁸ LASTAUSKIENĖ, Giedrė; ir ŠINKŪNAS, Haroldas. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 2007, nr. 65, 67 p.;

Europos valstybių aukščiausiosios teisminės institucijos yra įgaliotos vienokia ar kitokia forma apibendrinti teismų praktiką ir atkreipti dėmesį į dažniausiai pasitaikančias teismų darbo klaidas, pateikti teisės aktų, kuriuos taikant kyla daugiausia problemų, išaiškinimus.

Štai, pavyzdžiui, Prancūzijos Respublikos Kasacinio teismo Teisės tyrimų departamentas leidžia dvisavaitinį informacinį biuletinį, kuriame spausdinami ne tik aktualiausių Kasacinio teismo sprendimų santraukos, bet ir teisėjų bei generalinių advokatų nuomonės bei komentarai, mokslo darbai, Kasacinio teismo organizuojamų seminarų ir kitokių renginių santraukos. Kasacinis teismas taip pat rengia metinį pranešimą, kuriame atkreipia dėmesį į ryškiausias teismų darbo bei teisės aktų taikymo problemas, į šį pranešimą taip pat įtraukiami Kasacinio teismo teisėjų mokslinių tyrimų rezultatai ir kai kurie mokslo darbai.¹²⁹ Nors aptarta Prancūzijos Kasacinio teismo veikla yra daugiau informacinio pobūdžio, ji turi tam tikro panašumo į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teikiamus teismų praktikos apibendrinimus ir išaiškinimus, kadangi abiem atvejais aukščiausiosios teisminės institucijos pateikia ne tik savo sprendimus, priimtus konkrečiose kasacine tvarka nagrinėtose bylose, bet ir savo pastabas, apibendrinimus, nuomones ir pasiūlymus, kurie atskleidžia šios institucijos teisėjų pažiūras ir nuomonę konkrečiais klausimais.

Čekijos Respublikos Aukščiausiasis teismas vienodą teismų praktiką formuoja priemonėmis, kurios yra labai panašios į taikomas Lietuvoje. Greta bylų nagrinėjimo kasacine tvarka, šis teismas taip pat teikia apibendrinto pobūdžio išaiškinimus žemesniems teismams. Šio teismo kolegijos nagrinėja galutinius žemesniųjų teismų sprendimus tam tikrų kategorijų bylose, apibendrina atskirų kategorijų bylose kylančias problemas, šių apibendrinimų pagrindu suformuluoja oficialų Aukščiausiojo teismo požiūrį ir teikia jį tvirtinti Aukščiausiojo teismo Plenumui, kuris sprendžia dėl Aukščiausiojo teismo sprendimų ir šių apibendrinimų pripažinimo ir publikavimo.¹³⁰

Panaši sistema veikia ir Rusijos Federacijoje, kur Aukščiausiojo teismo Plenumas šio teismo Prezidiumo bei teismo skyrių vadovų teikimu, remdamasis teismų praktikos analize bei statistiniais duomenimis, teikia išaiškinimus problemineis federacinių įstatymų taikymo klausimais.¹³¹

Vengrijos Aukščiausiajam teismui yra suteikta teisė priimti specialius vienodos teismų praktikos užtikrinimui skirtus sprendimus, kurie yra rengiami žemesniųjų teismų praktikos apibendrinimo pagrindu, arba teikti teorinio pobūdžio išaiškinimus. Įdomu tai,

¹²⁹ <http://www.courdecassation.fr/img_arton9256.gif_9256.html> [žiūrėta 2008 m. sausio 20 d.];

¹³⁰ <<http://www.nsoud.cz/en/index.html>> [žiūrėta 2008 sausio 30 d.];

¹³¹ <<http://www.supcourt.ru/EN/supreme.htm>> [žiūrėta 2008 sausio 27 d.];

kad šie teisės aktų aiškinimui ir taikymui vienodinti skirti sprendimai yra privalomi žemesniesiems teismams ir toks reguliavimas nelaikomas teisėjų nepriklausomumo principo pažeidimu.¹³²

Slovėnijos Aukščiausiasis teismas taip pat priima tam tikras apibendrinamąsias nuomones. Šiuos išaiškinimus, kurie laikomi oficialia Aukščiausiojo teismo nuomone, plenarinei Aukščiausiojo teismo teisėjų sesijai teikia Aukščiausiojo teismo skyrių vadovai, o tam tikrais atvejais, kai į konkrečių teisės aktų aiškinimo ir taikymo problemas dėmesį atkreipia kiti šio teismo teisėjai, plenarinė sesija tokias nuomones gal tvirtinti ir savo iniciatyva, nesant vieno ar kito skyriaus vadovo teikimo.¹³³

Lenkijos Respublikos Aukščiausiojo teismo Generalinė asamblėja Aukščiausiojo teismo prezidento teikimu taip pat tvirtina tam tikrus teismų, tiek Aukščiausiojo teismo, tiek ir žemesniųjų teismų, praktikos apibendrinimus, kuriuose nurodo pagrindines analizuojant šią praktiką nustatytas problemas.¹³⁴ Šie apibendrinimai, būdami vieši, taip pat gali būti laikomi tam tikru Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimų analogu.

Apibendrinant šiuos pavydžius galima padaryti išvadą, jog Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato atliekama teismų praktikos apžvalga ir šios apžvalgos pagrindu teikiami rekomendacinio pobūdžio išaiškinimai turi atitikmenų ir kitų valstybių teisinėse sistemose. Jose tokio ar panašaus pobūdžio išaiškinimai taip pat naudojami ir nelaikomi konstitucinių teismų funkcijų ar teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo pažeidimais. Dėl šios priežasties, taip pat anksčiau išdėstytų argumentų, nematau, kad tokia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato veikla turėtų būti laikoma atgyvena ir kad ji turėtų būti eliminuota iš Lietuvos teisinės sistemos.

Reikėtų atkreipti dėmesį į dar vieną pastarojo meto reiškinį. Nors, kaip jau minėta, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo kritiką, išsakytą 2006 m. kovo 28 d. nutarime, nuo to laiko nebeteikia rekomendacinių išaiškinimų, numatytų Teismų įstatymo 23 str. 2 dalies 2 punkte, Aukščiausiasis Teismas ir toliau atlieka tam tikrą teismų praktikos analizę ir teikia jos apžvalgas. Šios apžvalgos yra skelbiamos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje „Teismų praktika“ (tokios apžvalgos jau yra paskelbtos biuletenio „Teismų praktika“ 26 ir 27 numeriuose). Kadangi ši vienodos teismų praktikos formavimo priemonė nėra numatyta nei Teismų įstatyme, nei kokiame nors kitame teisės akte, tokiu būdu pateiktų Aukščiausiojo Teismo išaiškinimų statusas ir reikšmė yra neapibrėžta, taip pat neaišku, ar žemesnieji teismai turi ir gali atsižvelgti į

¹³² < <http://www.vsrh.hr/EasyWeb.asp?pcpid=284> > [žiūrėta 2008 sausio 30 d.];

¹³³ < <http://www.sodisce.si/eng/> > [žiūrėta 2008 sausio 30 d.];

¹³⁴ < <http://www.sn.pl/english/sadnajw/index.html> > [žiūrėta 2008 m. vasario 2 d.];

šiuos išaiškinimus bei vadovautis jais sprendami konkrečias jų kompetencijai priklausančias bylas. Tokios įstatyme nenumatytos, tačiau praktiškai naudojamos vienodos teismų praktikos formavimo priemonės egzistavimas parodo teismų praktikos apžvalgų ir jų pagrindu pateikiamos teismų darbo trūkumų analizės poreikį. Aptartas reiškinys parodo, kad, turint omenyje dabartinę situaciją Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje, vienokia ar kitokia forma pateikiamos teismų darbo apžvalgos, kuriose būtų atkreipiamas dėmesys į dažniausiai pasitaikančias klaidas, yra reikalingos, tačiau laikausi nuomonės, kad tai turėtų būti daroma įstatymų numatytu keliu, t.y. tokia tvarka, kokią nustato Teismų įstatymo 23 str. 2 dalies 2 punktas.

Taip pat norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad, kaip jau minėta, kai kurie autoriai neigiamai vertina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato teikiamus išaiškinimus dėl to, kad laiko juos sovietinės teisės palikimu. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tai, jog dauguma pateiktų užsienio valstybėse egzistuojančių panašių vienodos teismų praktikos formavimo priemonių pavyzdžių yra būtent iš Vidurio ir Rytų Europos, tik patvirtina teiginį apie tokio pobūdžio išaiškinimų reliktiškumą ir nebūdingumą demokratinėms valstybėms. Vis dėlto aš laikausi nuomonės, kad minėtas dėsningumas parodo tokių išaiškinimų reikšmę valstybėje, kurios teisinė sistema yra santykinai jauna, o jos visuomenėje dar nėra susiklosčiusios gilios teismų veiklos, taisės aiškinimo ir taikymo tradicijos. Tokioje situacijoje, kai keičiama didelė dalis valstybėje galiojančių aktų, reformuojama teismų ir kitų institucijų sistema, sudaromos svarbios tarptautinės sutartys, vyksta esminiai politiniai bei socialiniai pokyčiai, aukščiausiųjų teisminių institucijų vadovavimas teismų sistemai yra itin reikšmingas. Tokios teismų praktikos apibendrinimo pagrindu teikiamų išaiškinimų funkcijos pavyzdžiu galėtų būti ir Lietuvos Aukščiausiojo Senato nutarimų problematika. Štai, pavyzdžiui, 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujam BPK, daugiausia sunkumų kilo teismams taikant tas šio kodekso normas, kurios nustatė iš esmės naują reguliavimą. Tokio pobūdžio problemos, kylančios apeliacine procese, buvo pažymėtos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarime „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų procesą apeliacinės instancijos teisme“: šiame nutarime atkreipiamas dėmesys, kad „klaidos daugiausia susijusios su normų, kurios kitaip nei iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojęs BPK reglamentuoja apeliacinį procesą, jo metu priimtus sprendimus, taikymu“ ir

išaiškinamos dažniausiai pasitaikančios su teisės aktų kaita susijusios teismų klaidos.¹³⁵ Visų šių permainų grėsmė, keliama teisinio tikrumo reikalavimo užtikrinimui, verčia bent jau laikinai daryti tam tikras išlygas ir pateisina tokį teisinį reguliavimą, kuris kitomis aplinkybėmis galėtų būti vertinamas kaip pernelyg išplečiantis aukščiausiojo teismo įgaliojimus.

Kaip jau minėta, tokia veikla, kai teismas aiškina teisę nevykdydamas teisingumo konkrečioje byloje, gali kelti tam tikrų abejonių dėl pernelyg plačių tokį aiškinimą atliekančio teismo įgaliojimų. Vis dėlto, atsižvelgdama į aukščiau aptartą Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimų pobūdį bei dabartinę situaciją Lietuvos teisinėje sistemoje, taip pat akivaizdų tokių apibendrintų išaiškinimų poreikį, manau, kad šios vienodos teismų praktikos formavimo priemonės, kuri yra gana veiksminga bei plačiai taikoma ir kartu nekelia didelės grėsmės dalykiniam teisėjų nepriklausomumui bei procesiniam savarankiškumui, taikymas turėtų būti atnaujintas.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 53 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų procesą apeliacinės instancijos teisme“. Teismų praktika Nr. 53, 348 – 357 p.;

III. Vienodos teismų praktikos formavimo perspektyvos

3.1. Nauji vienodos teismų praktikos formavimo uždaviniai, nulemti besikeičiančio teismo vaidmens teisingumo vykdymo procese sampratos

Lietuvos, kaip santykinai jaunos demokratinės valstybės, teisinė sistema dar nėra galutinai susiformavusi, nėra susiklosčiusios nacionalinės teisės tradicijos, trūksta ir nuoseklios teisės doktrinos, kuri pateiktų išsamius atsakymus į teorinius ir praktinius klausimus, su kuriais susiduriama tiek reformuojant Lietuvos teisinę sistemą, tiek ir taikant jau egzistuojančias teisės normas. Šiuos procesus trumpai būtų galima apibūdinti kaip naujos teisės sampratos paieškas, o tokia situacija valstybėje verčia visų pakopų teismų teisėjus ieškoti naujų darbo metodų, keičia ne tik jų darbo principus ir sąlygas, bet ir galutiniam teismo teisės taikymo rezultatui keliamus reikalavimus.¹³⁶ Šis teismų darbo ir teisingumo vykdymo pokyčių procesas, nors ir pageidautinas kaip būtina bet kurios šalies persitvarkymo į teisinę demokratinę valstybę sąlyga, kelia nemažų sunkumų šiuo pereinamuoju laikotarpiu dirbantiems teisėjams bei rimtą grėsmę, kad ieškodami naujų darbų metodų ir siekdami sprendimų, kurie atitiktų besiformuojančios teisės sampratos keliamus reikalavimus, pozityvistinio požiūrio ir grynai formalaus teisės aiškinimo atsisakę teisėjai priims dar skirtingesnius sprendimus, o tokio permainų laikotarpio teismų praktika bus itin prieštaringa.

Reikia atkreipti dėmesį, kad kinta ne tik teisės samprata bei vertybės ir iš jų išplaukiantys reikalavimai, keliama teisės aiškinimui bei taikymui – nuolatos kinta ir pati teisė, kurią reikia taikyti. Nors pagrindinių teisės šakų reforma šiuo metu jau yra baigta (visų pirma turiu omenyje naujuosius BK ir BPK), teisėkūros procesas vis dar vyksta gana intensyviai, tiek siekiant seniau priimtus teisės aktus suderinti su naujuoju atskirų teisės šakų reguliavimu, tiek ir tobulinant pačius naujuosius kodeksus ir kitus teisės aktus. Akivaizdus šio proceso intensyvumo pavyzdys – naujų BK ir BPK pakeitimų, kurie buvo padaryti nuo šių kodeksų įsigaliojimo 2003 m. gegužės 1 d. gausa. Kol kas BK buvo keistas šešiolika kartų. Šie pakeitimai daugiau ar mažiau palietė apie 160 straipsnių iš 330 esamų, nemaža jų dalis buvo keičiama net keletą kartų. BPK irgi intensyviai tobulinamas: šis kodeksas taip pat buvo keistas šešiolika kartų, šiais pakeitimais reformuojant apie 180

¹³⁶ LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Turiningasis teisės aiškinimas – panacėja ar pavojus? *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8(86), 63 p.;

straipsnių iš 461 esamų.¹³⁷ Kadangi, kaip jau minėta, vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių skirtingą teisės aiškinimą ir taikymą savo faktinėmis aplinkybėmis panašiose bylose, yra dažna teisės aktų kaita, toks pagrindinių baudžiamosios justicijos srities aktų nestabilumas dar labiau apsunkina baudžiamąsias bylas nagrinėjančių teisėjų darbą, kuris ir taip yra komplikuojamas dėl jau minėtų valstybės santvarkos ir teisės sampratos pokyčių.

Greta jau išvardytų teismų darbo sąlygas, jų vaidmenį ir teismų praktikai keliamus reikalavimus nulemiančių veiksnių norėčiau paminėti ir trečiąjį – didėjančią tarptautinės teisės įtaką nacionalinei teisei bei jos taikymo procesui. Kaip viena iš būtinybės aiškinti teisę ir vertinti taikomus teisės aktus priežasčių įvardijamas teisės internacionalizavimasis, lemiantis nacionalinę teisę taikančio teismo pareigą atsižvelgti į tarptautines sutartis, prie kurių yra prisijungusi valstybė, jų aiškinimo principus bei taikymo praktiką, taip pat tarptautinių teismų, įgaliotų užtikrinti tų sutarčių laikymąsi, sprendimus.¹³⁸ Nors tiek baudžiamoji, tiek ir baudžiamojo proceso teisė, palyginus su kitomis teisės šakomis, tokiomis kaip, pavyzdžiui, civilinė teisė, yra santykinai mažai veikiamos tarptautinės teisės ir kitų tarptautinių procesų, šių šakų normas taikantis teisėjas taip pat privalo atsižvelgti į tarptautinius įsipareigojimus. Visų pirma tai pasakytina apie baudžiamąjį procesą ir būtinybę visus jame atliekamus su žmogaus teisių suvaržymais susijusius veiksmus vertinti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, kuri dažnai įvardijama kaip svarbiausia žmogaus teisių apsaugos srities tarptautinė sutartis, įtvirtintų žmogaus teisių garantijų kontekste. Greta šios konvencijos turi būti vadovaujamasi ir kitomis Europos Tarybos bei Jungtinių Tautų Organizacijos sutartimis, taip pat dvišalėmis ir daugiašalėmis sutartimis dėl bendradarbiavimo ir tarpusavio pagalbos, kadangi visos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys baudžiamojo proceso šaltinių hierarchijoje yra aukščiau už nacionalinius įstatymus.¹³⁹ Tokie reikalavimai teismo darbą dar labiau apsunkina visų pirma dėl abstrakčių kai kurių tarptautinių sutarčių normų formuluočių (štai, pavyzdžiui, dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje įtvirtintų principų turinio ir ribų visoje Europoje vyksta teisiniai ginčai, kurie neretai baigiasi Europos žmogaus teisių teisme), taip pat dėl tarptautinių sutarčių gausos, jų galiojimo niuansų ir kitų aplinkybių. Šis veiksnys, nors su juo susiduriama anaip tol ne visose baudžiamosiose bylose, taip pat

¹³⁷ < <http://aitvaras.litlex/ll.dll> > [žiūrėta 2008 vasario 17 d.]

¹³⁸ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 167, 163 p.;

¹³⁹ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005, 28 – 30 p.;

komplikuoja teismų darbą ir didina tikimybę, jog skirtingi teismai, sprenddami problemines situacijas, priims kardinaliai skirtingus sprendimus.

Apibendrinant aukščiau išvardytus šiandienines teismų darbo sąlygas lemiančius veiksnius, galima teigti, jog dabartiniame Lietuvos Respublikos raidos etape, kurį, nors ir trunkantį jau gan ilgai, drįsčiau apibūdinti kaip pereinamąjį, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamai praktikai tenka naujas vaidmuo – ne tik užtikrinti vienodą teisės aiškinimą visoje valstybėje (kas esminių valstybės permainų laikotarpiu taip yra itin svarbi ir sudėtinga funkcija), bet ir vadovauti teismams kuriant naujus teismų darbo metodus, pasirenkant teisės aiškinimo koncepciją ir derinant įvairius teisės aiškinimo metodus. Aukščiausiojo Teismo formuojamos teismų praktikos vaidmenį dar labiau sureikšmina ir jau minėta aplinkybė, kad reikalaujant iš teismų nemechaniško teisės taikymo bei ne tik teisėto, bet ir teisingo sprendimo, būtina išplėsti teisėjų interpretavimo ir veiklos laisvės ribas. Šiame kontekste Aukščiausiojo Teismo pateikiami teisės normų išaiškinimai turėtų tapti tam tikru pavyzdžiu teismams, kiek plačiai ir kūrybiškai gali būti aiškinamas baudžiamasis įstatymas, kokiais metodais tai gali būti daroma, koks nusikaltimo sudėties požymių interpretavimas dar laikomas leistinu tikrosios teisės normos prasmės atskleidimu, o koks – jau pripažintinas draudžiamu plečiamuoju baudžiamojo įstatymo aiškinimu ar neleistina jo analogija.

Vienodos teismų praktikos formavimas yra aktuali problema visose valstybėse, taip pat ir tose, kurios turi galias teisinės sistemos funkcionavimo tradicijas (čia norėčiau atkreipti dėmesį į jau aptartą Prancūzijos Respublikos pavyzdį), tačiau aptartu teisinės sistemos esminių permainų laikotarpiu ji įgyja dar svarbesnį vaidmenį, visų pirma – dėl tokių permainų ir netgi tam tikros sumaišties teisinio tikrumo ir asmenų lygybės prieš įstatymą principams keliamos grėsmės. Atsižvelgiant į dabartinę situaciją Lietuvoje, teismų ir teisėjų nepriklausomumo bei teisinio tikrumo principai turėtų būti derinami pirmenybę teikiant valstybės ir visuomenės interesui turėti stabilią teismų praktiką ir įvairių visuomenės sluoksnių pasitikėjimą turinčius teismus, kurie priimtų nuoseklius, prognozuojamus sprendimus, nepiktnaudžiautų savo neišvengiamai besiplečiančiomis interpretacijos laisvės ribomis. Šiame kontekste pateisinamos įvairios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo taikomos vienodos teismų praktikos formavimo priemonės, taip pat ir tos, kurios nėra tiesiogiai susijusios su teisingumo vykdymu konkrečiose bylose ir kai kurių autorių yra vertinamos kaip nukrypimas nuo konstitucinės teismų paskirties vykdyti teisingumą. Be to, tais atvejais, kai kyla rimta grėsmė susiklostyti prieštaringai teismų praktikai, pateisinamas ir protingas teismų ir teisėjų nepriklausomumo bei procesinio savarankiškumo principo ribojimas. Todėl laikausi nuomonės, kad, atsižvelgiant į

dabartinius teismų sistemai tenkančius iššūkius ir iš jų kylančius naujus vienodos teismų praktikos procesui tenkančius uždavinius, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimai ir toliau turėtų būti aktyviai naudojami kaip veiksminga teismų praktikos formavimo priemonė, o šio teismo teikiamų konsultacijų klausimas turėtų būti vienaip ar kitaip išspręstas įstatymo lygmeniu, neatmetant galimybės nepanaikinti šios priemonės taikymo galimybės, tačiau griežtai reglamentuoti jos taikymo atvejus.

3.2. Formalusis teisės aiškinimas ir pozityvistinė teisės aiškinimo tikslų samprata baudžiamojoje teisėje: socialistinės teisės reliktai ar būtina atsvara turiningajam teisės aiškinimui

Norėčiau atkreipti dėmesį, kad besikeičiantis teismų vaidmuo, aptartas ankstesnėje šio darbo dalyje, yra glaudžiai susijęs ne tik su teisės sampratos, kuria savo darbe turėtų vadovautis teismai, paieškomis bei teismų darbo ir jų sprendimų stabilumo pereinamuoju valstybės raidos laikotarpiu užtikrinimo problema, bet ir su priimtinausios teisės aiškinimo koncepcijos pasirinkimu bei teisės aiškinimo taisyklių sistemos sukūrimu. Dabartiniame Lietuvos teisinės sistemos raidos etape tai yra ypač svarbu, kadangi baudžiamųjų įstatymų aiškinimui tinkamiausios koncepcijos pasirinkimo klausimas kol kas nėra galutinai išspręstas nei teoriniame, nei praktiniame lygmenyje. Minėtos problemos aktualumą liudija tiek teisės mokslininkų darbuose, tiek ir teismų praktikoje pastebima dažna požiūrio į teisės aiškinimą ir teisėjo vaidmenį šiame procese kaita ir šios aplinkybės lemiamas teismų praktikos nestabilumas.

Kaip jau minėta ankstesnėse šio darbo dalyse, Lietuvos teisės doktrinoje galima rasti nemažai nuomonių, absoliutinančių turiningąjį teisės aiškinimą ir skatinančių kūrybišką teisės aiškinimą teismuose. Laikantis tokios pozicijos, formalusis teisės aiškinimas, kaip turiningojo teisės aiškinimo priešingybė, yra neigiamas ir smerkiamas kaip tarybinės teisės reliktas.¹⁴⁰ Dar daugiau, esama požiūrio, pernelyg išaukštinančio teismų teisėkūros, kaip atsvaros netobulai, nuo gyvenimo aktualijų atsiliekančiai įstatymų leidybai, galimybės.¹⁴¹ Taip pat pasigirsta skatinimų įstatymu nustatyti teismo precedento

¹⁴⁰ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 63 - 64 p.;

¹⁴¹ VASILIAUSKAS, Vitas. Teisminio precedento, kaip teisės šaltinio, sąvokos problema: teisminis precedentas kaip nauja teisės norma ar kaip teisės aiškinimo (plėtojimo) rezultatas. *Teisė*, 2006, Nr. 42, 146 - 147 p.;

privalomumą Lietuvos Respublikoje.¹⁴² Kai kuriais atvejais, taip pasisakoma netgi apie teismo precedentą baudžiamosios teisės srityje. Nors šie požiūriai nevienodai apibrėžia konkretaus teismo sprendimo galią analogiškoms vėliau nagrinėjamoms byloms (vieni akcentuoja teismo precedento privalomumą *de facto*, kiti kalba ir apie jo privalomumą *de jure*), tarp jų esama ir kai kurių kitų skirtumų, visiems jiems bendra tai, kad kūrybiškas teisės aiškinimas absoliutinas, laikomas universalia priemone, galinčia išspręsti pačias įvairiausias Lietuvos teisinėje sistemoje kylančias problemas, kartu pamirštant pernelyg išplėstos teisėjų interpretacijos laisvės ir jiems pripažįstamos teisėkūros teisės keliamas grėsmes. Tokias nuomones norėčiau apibūdinti kaip radikalų požiūrį, kuris, nors ir pagrįstas kai kuriais svariais argumentais, tokiais kaip būtinybė užtikrinti teisinį tikrumą bei asmenų lygybę prieš įstatymą, neatitinka Lietuvos realijų.

Prieš kurį laiką Lietuvos teisės doktrinoje įsigalėjusi tendencija absoliutinti kūrybiškąjį nepozityvistinę teisės sampratą pagrįstą teisės aiškinimą kaip vienintelį priimtą demokratinėje teisinėje valstybėje bei akcentuoti būtinybę plėsti teismų teisėkūros teises sulaukė atgarsio teismų darbe. Teismai vis dažniau nukrypsta nuo teisinio teksto ir remdamiesi turiningojo teisės aiškinimo koncepcija ieško tikrosios teisės normos prasmės vadovaudamiesi bendraisiais teisės principais (kartais vien jais) bei kitomis taikomos teisės normos socialinio fono vertybėmis.¹⁴³ Tačiau netrukus tokių esminių teismų darbo metodų ir teisės sampratos, kuria remdamiesi teismai priima sprendimus, permainų įgautas pagreitis pagrįstai imtas vertinti kritiškai, atkreipiant dėmesį, kad darosi nebeaišku, kur link juda turininguoju teisės aiškinimu grindžiama teismo teisėkūra – žmogaus teisių apsaugos didinimo ar naujų grėsmių toms pačioms teisės kėlimo linkme.¹⁴⁴

Šį kritišką požiūrį reikėtų vertinti kaip būtiną atsvarą teismo teisėkūros laisvės absoliutinimui. Ypač tai pasakytina apie baudžiamųjų įstatymų taikymą, kadangi šioje srityje teismo teisėkūra, kaip nors išplečianti baudžiamojo įstatymo taikymo ribas, yra neleistina.¹⁴⁵ Šiame kontekste reikėtų atkreipti dėmesį, jog teismų teisėkūros baudžiamosios teisės srityje idėjos ją keičiant teisėtumo principo įtvirtinimu palaipsniui

¹⁴² JOKUBAUSKAS, Rytis. Teismo precedento privalomumo problema Lietuvos teisinėje sistemoje. *Jurisprudencija*, 2007 Nr. 5 (95), 55 p. ;

¹⁴³ LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Turiningasis teisės aiškinimas – panacėja ar pavojus? *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8(86), 63 – 64 p.;

¹⁴⁴ VAIŠVILA, Alfonsas. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86), 8 p.;

¹⁴⁵ WESSELS, Johannes. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003, 36 – 38 p.;

atsisakoma netgi precedentinės teisės valstybėse, turinčiose gilią teismo teisėkūros visose teisės šakose tradicijas, visų pirma uždraudžiant teismams kurti naujas nusikalstamų veikų sudėtis arba plėtoti jau esamas.¹⁴⁶ Tokia užsienio valstybėse pastebima tendencija parodo, jog teismo teisė plėtoti baudžiamąjį įstatymą yra nesuderinama su pagrindinių žmogaus teisių apsauga, būtina demokratinėje valstybėje, o baudžiamosios atsakomybės principo teisėtumo turi būti griežtai laikomasi nepriklausomai nuo valstybėje susiklosčiusių teisės tradicijų, jos teisinės bendruomenės ar apskritai visuomenės noro paneigti iki tol viešpatavusią grynai pozityvistinę teisės sampratą ir ją grindžiamą formalųjį teisės aiškinimą ar kitų aplinkybių. Atsižvelgiant į minėtą tendenciją atsisakyti teismo precedento kaip baudžiamosios teisės šaltinio galios, itin keistai atrodytų tokias galias įtvirtinantis ar bent jau išplečiantis Lietuvos įstatymų leidėjo žingsnis, kurį žengti kartais skatinama Lietuvos teisės doktrinoje.

Taip pat reikia atkreipti dėmesį, jog beatodairiškas kūrybiškojo teisės aiškinimo teismuose skatinimas gali būti dar pavojingesnis dėl pernelyg greitų permainų teismų sistemos darbe, kurias kai kurie autoriai yra linkę vertinti kaip teigiamą reiškinį. Turiningasis teisės aiškinimas, būdamas sudėtingas kūrybinis procesas, kuris remiasi tokiomis abstrakčiomis nuostatomis kaip bendrieji teisės principai bei moralinės vertybės, reikalauja itin aukštos kvalifikacijos bei didelės darbo patirties. Turint omenyje, kad viena pagrindinių nevienodo teisės aiškinimo teismuose ir teismo darbo klaidų priežasčių yra teisėjų patirties stoka bei teisinio informuotumo trūkumas,¹⁴⁷ būtų naivu tikėtis, jog ilgas metus vyravusią formaliojo teisės aiškinimo koncepciją staiga pakeitus turiningojo teisės aiškinimo koncepcija, visi teismai iš karto prisitaikys prie naujų jų darbui keliamų reikalavimų, teisės aktus aiškins ir taikys neklysdami, o teismų praktika bus stabili. Dėl šios priežasties, net ir teoriniame lygmenyje įrodžius, jog formalusis teisės aiškinimas turi būti keičiamas turininguoju, tikėtina, kad praktiškai tokia reforma sukeltų grėsmę tiek teisingumo vykdymui konkrečiose baudžiamosiose bylose, tiek ir visos valstybės teismų praktikos stabilumui.

Aukščiau aptarta Lietuvos teisinės bendruomenės požiūrio į teisės aiškinimą kaita (nuo grynai formalaus teisės aiškinimo sovietiniais ir pirmaisiais nepriklausomybės metais iki turiningojo teisės aiškinimo absoliutinimo „bangos“ vėlesniu valstybės raidos laikotarpiu bei šiuo metu vis dažniau aptinkamos kritiškos nuomonės apie minėtą tendenciją) parodo, jog kol kas nėra nusistovėjusi nei teisės samprata, nei pagrindinės

¹⁴⁶ PRADEL, Jean. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001, 95 - 96 p.;

¹⁴⁷ BAKŠEVIČIENĖ, Rūta. Skirtingo teisės normų taikymo teismuose sąsąjų su teisiniu informuotumu aspektai. *Justitia*, 2001, Nr. 4-5, 24- 25 p.;

teisės aiškinimo nuostatos ir taisyklės. Tai liudija, jog naujos teisės sampratos ir priimtinausios teisės aiškinimo koncepcijos paieškos Lietuvoje tebevyksta. Šis procesas pastebimas tiek teoriniame lygmenyje, tiek ir praktiniame teismų darbe.

Šiame kontekste verta prisiminti ankstesnėje šio darbo dalyje, skirtoje pagrindinių teisės aiškinimo koncepcijų aptarimui, padarytą išvadą, jog nei turiningasis, nei formalusis teisės aiškinimas negali būti absoliutinamas ir laikomas vieninteliu priimtiniu – priešingai, šios dvi koncepcijos turėtų būti derinamos tarpusavyje baudžiamosios teisės srityje pirmenybę teikiant formaliajam teisės aiškinimui, o turiningąjį teisės aiškinimą taikant kaip tam tikrą pagalbinę priemonę, padedančią įveikti formaliojo teisės aiškinimo trūkumus. Būtent tokia nuostata turėtų būti vadovaujama ieškant optimalios skirtingų teisės aiškinimo metodų, būdų ir koncepcijų sąveikos.

Vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį, kad šių visiškai priešingų koncepcijų derinimas yra sudėtingas kūrybinis procesas, reikalaujantis didelės teisinio darbo patirties, aukštos kvalifikacijos. Negana to, tokio derinimo rezultatas priklauso ne tik nuo konkrečią teisės normą aiškinančio teisėjo asmeninių savybių, teorinio bei praktinio pasirengimo, bet ir nuo konkrečios bylos faktinių aplinkybių, nusikalstamos veikos pobūdžio, įrodinėjimo eigos, procese dalyvaujančių asmenų pozicijos ir daugelio kitų aplinkybių. Dėl šios priežasties galimi atvejai, kad skirtinguose teismo procesuose teisėjai, taikantys tas pačias teisės normas, tačiau savarankiškai ieškantys konkrečiu atveju priimtinausios teisės aiškinimo koncepcijų pusiausvyros, priims teisėtus ir pagrįstus, tačiau skirtingus sprendimus. Todėl galimi atvejai, kai teisės aiškinimo koncepcijų pusiausvyros paieškos, nors tai ir yra būtinas bei skatintinas procesas, turėtų neigiamų padarinių, tokių kaip nevienodas teisės aiškinimas valstybėje bei nestabili teismų praktika.

Minėtos aplinkybės, t.y. tiek Lietuvoje tebevystančios teisės sampratos, kuria savo darbe turėtų vadovautis teismai, paieškos, tiek ir būtinybė rasti protingą aptartų teisės aiškinimo koncepcijų pusiausvyrą, priimtina taikant Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus, bei šio proceso sudėtingumas, kelia naujus uždavinius teismų praktikai ir pagrindiniam vienodos Lietuvos teismų praktikos formuotojui – Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Ši institucija ir jos formuojama teismų praktika dabartinėje Lietuvoje susiklosčiusioje situacijoje turėtų pateikti ne tik konkrečių teisės normų išaiškinimus, kuriais vėliau sektų tas pačias normas taikantys teismai, bet ir vadovauti teisės sampratos paieškoms bei teisės aiškinimo koncepcijų derinimo procesui. Šioje srityje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika turėtų būti tam tikras rodiklis, pavyzdys, parodantis žemesniesiems teismams, kokie teisės aiškinimo metodai ir būdai turėtų būti taikomi ir derinami tarpusavyje, kaip galėtų ir turėtų būti derinamos visiškai priešingos

teisės aiškinimo koncepcijos, kaip turėtų būti ieškoma baudžiamosios justicijos srityje taikytinų principų pusiausvyros. Įvairiais jau aptartais būdais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama teismų praktika, atsižvelgiant į minėtus naujus jai keliamus uždavinius, turėtų padėti teismams suvokti, jog aiškindami baudžiamuosius įstatymus jie pirmenybę turėtų teikti formaliajam teisės aiškinimui, ir parodyti, kaip ši dažnai kritikuojama teisės aiškinimo koncepcija turėtų ir galėtų būti papildoma turininguoju teisės aiškinimu. Taip pat šio teismo sprendimai ir išaiškinimai turėtų padėti teismams suvokti, koks baudžiamojo įstatymo ar baudžiamojo proceso normų aiškinimas dar laikytinas priimtiniu kūrybišku teisės normos prasmės atskleidimu, o koks – draudžiamu plečiamuoju baudžiamojo įstatymo aiškinimu ar analogija.

Laikausi nuomonės, jog šie tikslai, kurių turėtų būti siekiama formuojant teismų praktiką, yra ne mažiau reikšmingi nei konkrečių teisės normų išaiškinimas ir vienodo jų interpretavimo visuose Lietuvos teismuose užtikrinimas. Nors teisės sampratos, kuria savo darbe vadovautųsi visi Lietuvos teismai, formavimas, optimalios teisės aiškinimo koncepcijų pusiausvyros atradimas ir ypač šių Aukščiausiojo Teismo kuriamų teisės aiškinimo taisyklių įdiegimas visuose Lietuvos teismuose yra ilgas ir sudėtingas procesas, manau, jog ilgainiui tokios pastangos duotų itin teigiamų rezultatų. Tokia linkme judantis vienodos teismų praktikos formavimo procesas ir jame pateikti teisės išaiškinimai, skirtingai nei konkrečių teisės normų turinio atskleidimas, ne tik suteiktų teismams žinių apie aiškinamos teisės normos turinį, bet ir padėtų jiems atrasti protingą, baudžiamosios justicijos srityje tinkamą pusiausvyrą tarp skirtingų teisės aiškinimo koncepcijų ir priimtinausią teisės sampratą bei ženkliai prisidėtų prie stabilaus teisės aiškinimo ir vienodos teismų praktikos visoje valstybėje.

Dėl šių priežasčių manau, kad, turint omenyje minėtus naujus teismų praktikai keliamus uždavinius, kuriuos visų pirma lemia pastaruoju metu Lietuvoje vykstančios naujos teisės sampratos ir pusiausvyros tarp turiningojo ir formaliojo teisės aiškinimo paieškos, tikėtina ir pageidautina, kad formuojant vienodą teismų praktiką vis daugiau dėmesio bus skiriama tokiems fundamentaliems klausimams kaip teismo vaidmuo baudžiamajame procese, toleruotinos teisėjų interpretacijos laisvės ribos, teismo teisėkūros teisės ir teisės aiškinimo metodų ir koncepcijų pasirinkimas ir derinimas.

3.3. Užsienio valstybių patirties vienodos teismų praktikos formavimo būdų reglamentavimo srityje taikymo Lietuvos teisinėje sistemoje galimybės

Lietuvos, kaip palyginti jaunos valstybės, teisinė sistema bei jos teisės doktrina dar nėra susiformavusios, nėra ir gilesnių teismų darbo tradicijų. Nors kiekvienos valstybės teisinė sistema yra specifinė ir todėl būtų pavojinga bandyti kokius nors teisės institutus tiesiog perkelti iš vienos teisinės sistemos į kitą, Lietuvai, kaip valstybei, kurioje vis dar vyksta naujos teisės sampratos paieškos, būtų naudinga atsižvelgti į kitų Europos valstybių, priskiriamų tai pačiai teisės sistemai, patirtį.

Visų pirma, norėčiau atkreipti dėmesį, kad nors įvairiose Europos valstybėse egzistuoja labai skirtingas požiūris į aukščiausių teisminių institucijų sprendimų reikšmę žemesniems teismams nagrinėjant analogiškas bylas (nuo formalaus teismo precedento galios neigimo ir netgi draudimo remtis juo Prancūzijos Respublikoje iki Skandinavijos valstybių, kuriose pripažįstama, kad žemesnieji teismai turėtų vadovautis aukščiausiųjų teisminių institucijų sprendimais analogiškose bylose ir neturėtų nuo jų nukrypti, neturėdami tam labai rimtų argumentų), nei vienoje iš jų neegzistuoja įstatyminis teismo precedento privalomumas (išskyrus tam tikrus atvejus, susijusius su pakartotiniu tos pačios bylos nagrinėjimu po atitinkamo kasacinės instancijos teismo sprendimo). Negana to, netgi ir valstybėse, kuriose istoriškai yra susiklostęs teismo precedento privalomumas, baudžiamosios teisės srityje jo atsisakoma pirmenybę teikiant teisėtumo principui. Ši visoje Europoje ar bent jau didžiojoje jos dalyje pastebima tendencija turėtų įtikinti Lietuvos teismo precedento privalomumo įtvirtinimo įstatymu šalininkus, kad toks žingsnis, kuris nustatytų kontinentinei teisės sistemai visiškai nebūdingą teisės šaltinių hierarchiją, neturėtų būti žengtas.

Šiame darbe aptartose užsienio valstybėse vienodai teismų praktikai užtikrinti pasirenkamas ne teismo precedento privalomumo įstatyminis įtvirtinimas, o instancinė teismų sistema. Jose laikomasi nuomonės, kad tai, jog bet kuris žemesniojo teismo sprendimas, kuriuo nukrypstama nuo valstybėje formuojamos teismų praktikos, gali būti apskųstas aukščiausiai teisminei institucijai, kuri ir formuoja šią praktiką, yra pakankama paskata teisėjams vadovautis aukštesniųjų teismų sprendimuose pateiktu teisės aiškinimu. Šis pavyzdys turėtų atkreipti tiek Lietuvos įstatymų leidėjo, tiek ir teisinės bendruomenės dėmesį į tai, kad vienoda teismų praktika formuojama ne tik kasacinės instancijos teismo nutartyse pateikiant išsamius ir argumentuotus teisės išaiškinimus, kuriais vėliau galėtų (arba turėtų – tai, kaip jau minėta, priklauso nuo valstybėje

susiklosčiusio teismo precedento statuso) vadovautis žemesnieji teismai. Ne ką mažesnės įtakos vienodos teismų praktikos formavimo būdų efektyvumui turi ir kasacinių skundų priėmimo praktika bei galutiniai sprendimai kasacine tvarka išnagrinėtose bylose. Žinia, jog labai tikėtina, kad sprendimas, kuriuo neargumentuotai ir nesant būtinybės nukrypstama nuo aukščiausiųjų teisminių institucijų formuojamos praktikos, bus apskūstas bei panaikintas apeliacine ar kasacine tvarka, skatina kiekvieną teisėją neignoruoti kasacinės ir apeliacinės instancijos teismo sprendimų. Europos valstybėse pastebima nuostata, kad aukščiausiųjų teisminių institucijų sprendimo autoritetingumą didinti ir žemesniųjų teismų teisėjus skatinti juo vadovautis turėtų ne formalus šių institucijų precedentų privalomumas, o efektyvus žemesniųjų teismų sprendimų apskundimo ir galimo naikinimo mechanizmas bei tokia kasacinės instancijos praktika, kuomet naikunami visi žemesniųjų teismų sprendimai, kuriais nepagrįstai nukrypstama nuo susiformavusios teismų praktikos. Tokia nuostata turėtų būti vadovaujama ir Lietuvoje. Nors Lietuvos Respublikos BPK kaip kasacijos pagrindas nėra nurodytas nukrypimas nuo Aukščiausiojo Teismo praktikos (šiuo metu kasacine tvarka teismo nuosprendį ar sprendimą galima skūsti tik dėl neteisingai pritaikyto baudžiamojo įstatymo arba esminių BPK pažeidimų)¹⁴⁸, užsienio valstybių patirtis turėtų paskatinti Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą priimant kasacinius skundus pirmenybę teikti toms byloms, kuriose sprendimai priimti ignoruojant Aukščiausiojo Teismo formuojamą praktiką ir nepaisant jo pateiktų teisės išaiškinimų. Dėl tos pačios priežasties Aukščiausiasis Teismas, priėmęs kasacinius skundus ir nagrinėdamas bylas kasacine instancija, turėtų sistemingai naikinti žemesniųjų teismų sprendimus, kuriais neargumentuotai nukrypstama nuo šio teismo praktikos ir taip skatinti teismus laikytis Teismų įstatymo 23 str. 2 d. 1 punkto nuostatų reikalavimų ir vadovautis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse pateiktais išaiškinimais.

Lietuva, vadovaudamasi anksčiau šiame darbe aptartais įvairių Europos valstybių pavyzdžiais, turėtų atsisakyti idėjų įstatymu nustatyti žemesniųjų teismų pareigą privalomai sekti Aukščiausiojo Teismo precedentais ir ieškoti kitų efektyvių būdų skatinti teismus nenukrypti nuo šio teismo formuojamos bendrosios kompetencijos teismų praktikos. Tarp šių būdų visų pirma paminėtinas toks teismų sprendimų kontrolės mechanizmas, kuris sudarytų sąlygas išaiškinti ir panaikinti kuo daugiau sprendimų, kuriais nepagrįstai ignoruojami Aukščiausiojo Teismo precedentai.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Valstybės Žinios, 2002.04.09, Nr.: 37, Valstybės Žinios, 2002.05.08, Nr.: 46;

Nors pagrindinė vienodos teismų praktikos užtikrinimo priemonė turėtų būti efektyvi instancinės teismų sprendimų kontrolės sistema, šis vienodos teismų praktikos formavimo būdas gali būti papildomais ir kitais vienodos teismų praktikos formavimo būdais. Viena iš tokių galimybių - suteikti aukščiausiosioms teisminėms institucijoms specialius įgaliojimus, kurie leistų joms teikti išaiškinimus aktualiais teisės aktų aiškinimo ir taikymo klausimais ne tik susidūrus su tokia problemine situacijoje konkrečioje kasacine tvarka nagrinėjamoje byloje. Daugelyje aptartų valstybių galima aptikti tokių papildomų vienodos teismų praktikos formavimo būdų, kurie nėra susiję su teisingumo vykdymu konkrečiose bylose. Nors tokių vienodos teismų praktikos formavimo priemonių veikimo mechanizmai šiek tiek skiriasi įvairiose valstybėse, nemažoje jų dalyje aukščiausiosioms teisminėms institucijoms yra suteikta teisė analizuoti žemesniųjų teismų praktiką ir dažniausiai pasitaikančias šių teismų darbo klaidas bei tokios analizės pagrindu teikti teismų praktikos apžvalgas, apibendrinimus bei rekomendacijas teismams, kaip turėtų būti sprendžiami probleminiai teismų darbe dažnai pasitaikantys klausimai, aiškinamos daugiausia diskusijų keliančios teisės normos ir bei aptariamose pageidautinos teisės raidos kryptys. Taip pat norėčiau atkreipti dėmesį, kad šis teismų praktikos formavimo būdas, nors ir sutinkamas gana dažnai, taikomas ne visose Europos valstybėse – tai daugiau būdinga Centrinės ir Rytų Europos valstybėms. Nors esama nuomonių, jog taip yra dėl šiose šalyse vis dar gajų socialistinės teisės relikto,¹⁴⁹ tokią tendenciją galima sieti ne tik su nepageidaujamu praeito istorinio laikotarpio palikimu, bet ir su didesniu tiek teisės aktų, tiek ir teismų praktikos nestabilumu, kuris yra būdingas šioms valstybėms.¹⁵⁰ Dėl šios priežasties Centrinės ir Rytų Europos valstybėse, kurios kaip ir Lietuva šiuo metu išgyvena tam tikrą pereinamąjį laikotarpį, kuris, nors ir trunkantis jau antrą dešimtmetį, anaipol nėra baigtas, teismų sprendimų stabilumo užtikrinimo problema yra daug aštresnė negu senosiose Vakarų Europos valstybėse, turinčiose gilesnes teisės tradicijas. Tikėtina, kad būtent todėl jose taikomos ir tokios vienodos teismų praktikos formavimo priemonės, kurios, vertinamos grynai teoriniu požiūriu, pasirodytų nepriimtinos dėl jų nesuderinamumo su teismų paskirtimi vykdyti teisingumą bei galimos grėsmės teismų ir teisėjų nepriklausomumo principui. Tai, kad Centrinės ir Rytų Europos valstybėse, kurios tiek savo istorija, tiek ir dabartinėmis teisinės sistemos raidos problemomis yra artimos Lietuvai, sprendžiant ar minėtos vienodos teismų praktikos formavimo priemonės yra

¹⁴⁹ LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; NEKROŠIUS, Vytautas. Civilinio proceso teisė: I tomas. Vilnius, 2003, 113 p.;

¹⁵⁰ MIKELĖNAS, Valentinas. The guarantee of the uniform interpretation of law and the principle of equality before law: requirements of legal certainty. *Teisė*, 2002, Nr. 44, 76 p.;

priimtinos demokratinėje valstybėje, pirmenybė teikiama valstybės ir visuomenės interesui turėti patikimus teismus, priimančius nuspėjamus ir argumentuotus sprendimus, bei stabilią teismų praktiką ir dėl šios priežasties protingai ribojamas teisėjų ir teismų nepriklausomumo principas, o aukščiausiosioms teisminėms institucijoms leidžiama nukrypti nuo jų, kaip ir visų teismų, paskirties vykdyti teisingumą, turėtų būti pavyzdys ir Lietuvos teisinei bendruomenei.

Išvados

Apibendrinama šiame darbe atlikto tyrimo, kurio objektas yra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo veikla formuojant vienodą teismų praktiką ir teisės aiškinimo stabilumo užtikrinimo problemos, rezultatus norėčiau pateikti tokias išvadas:

I. Nors siekiant atskleisti tikrąją teisės normos prasmę taikomi ir tarpusavyje derinami įvairūs teisės aiškinimo būdai ir metodai, baudžiamosios justicijos srityje pirmenybė turi būti teikiama formaliojo teisės aiškinimo koncepcijai, kadangi šioje srityje visų pirma būtina užtikrinti, kad baudžiamasis įstatymas nebūtų aiškinamas plečiamai ir būtų išvengta neleistinos jo analogijos, o galutinis baudžiamojo įstatymo aiškinimo rezultatas atitiktų teisėtumo principo reikalavimus ir nepažeistų vienos pagrindinių baudžiamosios teisės taisyklių *nullum crimen, nulla poena sine lege*.

II. Kaip rodo įvairiose Europos valstybėse egzistuojančio teisinio reguliavimo analizė, teismo precedento, net ir formuojamo aukščiausiųjų teisminių institucijų, privalomumas yra visiškai nebūdingas kontinentinės teisės tradicijos valstybėms – visos jos, nors ir suinteresuotos stabilia teismų praktika, ieško kitokių būdų užtikrinti, kad teismai vadovautųsi aukščiausiųjų teisminių institucijų pateiktais teisės išaiškinimais ir, nesant būtinybės bei pakankamai tvirtų argumentų, nenukryptų nuo jų formuojamos praktikos. Ši beveik visų Europos valstybių praktika turėtų įtikinti teismo precedento privalomumo šalininkus, jog teismų pareigos privalomai vadovautis Aukščiausiojo Teismo precedentais įtvirtinimas Lietuvos Respublikos įstatymuose būtų klaida ir todėl būtina ieškoti kitų vienodos teismų praktikos užtikrinimo priemonių.

III. Europos valstybių praktika rodo, kad siekiant įtvirtinti aukščiausiųjų teisminių institucijų, kurios yra įpareigos užtikrinti vienodą teisės aiškinimą ir taikymą visoje valstybėje, sprendimų autoritetą ir pasiekti, kad visi teismai jais vadovautųsi bei nukryptų nuo jų tik esant būtinybei ir svariai argumentuodami tokius savo sprendimus, būtina sukurti efektyvią instancinės teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės sistemą. Toks užsienio valstybėse egzistuojantis vienodos teismų praktikos užtikrinimo mechanizmas turėtų būti pavyzdžiu Lietuvos Respublikai bei jos Aukščiausiajam Teismui, kuris, spręsdamas dėl kasacinio skundo priėmimo, pirmenybę turėtų teikti tiems atvejams, kuriuose skundžiami žemesniųjų teismų sprendimai yra nesuderinami su Aukščiausiojo Teismo formuojama bendrosios kompetencijos teismų praktika. Nagrinėjant kasacines bylas, turėtų būti pabrėžiamos tos teismų klaidos, kurios yra susijusios su nevienodu teisės aiškinimu bei neargumentuotais nukrypimais nuo Aukščiausiojo Teismo praktikos. Šis vienodos teismų praktikos formavimo būdas būtų pakankamai veiksmingas ir, skirtingai

nei įstatyminis teismo precedento privalomumo įtvirtinimas, būtų visiškai suderinamas su valdžių padalijimo bei teismų ir teisėjų nepriklausomumo principais.

IV. Nors esama nuomonių, kad Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimai bei šio teismo teikiamos konsultacijos žemesniųjų teismų teisėjams yra neleistinos vienodos teismų praktikos formavimo priemonės, reikia nepamiršti, kad vertinant vienos ar kitos priemonės taikymo konkrečioje teisinėje sistemoje galimybes, ne mažiau svarbu atsižvelgti į pagrindines tos teisinės sistemos funkcionavimo problemas. Lietuvos atveju kaip vieną tokių problemų būtų galima įvardyti dažnas teismų darbo klaidas aiškinant teisės normas bei nevienodą teismų praktiką. Todėl mūsų valstybėje, bent jau kurį laiką, Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimai ir toliau turėtų būti taikomi dėl savo veiksmingumo ir santykinai nedidelės grėsmės teismų ir teisėjų nepriklausomumui, nors ši vienodos teismų praktikos formavimo priemonė ir kelia tam tikrų abejonių dėl jos suderinamumo su konstitucine teismų paskirtimi vykdyti teisingumą.

V. Aukščiausiojo Teismo konsultacijos žemesniųjų teismų teisėjams kelia daug didesnę grėsmę teismų ir teisėjų nepriklausomumui negu Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimuose pateikiami rekomendacinio pobūdžio išaiškinimai. Tokia Aukščiausiojo Teismo teisėjų veikla Konstitucinio Teismo buvo įvertinta kaip veikimas *ultra vires* ir teisėjų nepriklausomumo pažeidimas. Konstitucinis Teismas, nors ir išreiškęs nuomonę dėl konsultacijų teisėjams, atitinkamos Teismų įstatymo nuostatos konstitucingumo nenagrinėjo, todėl ši nuostata ir toliau yra galiojanti, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šiuo metu konsultacijų teisėjams nebeteikia būtent dėl jų nesuderinamumo su konstituciniu teisėjų nepriklausomumo principu. Taigi yra susidariusi dviprasmiška situacija: konsultacijos teisėjams Lietuvos teisinėje sistemoje formaliai egzistuoja, nes atitinkama Teismų įstatymo nuostata vis dar galioja, tačiau praktiškai jos nėra taikomos. Čia turėtų įsikišti įstatymų leidėjas: arba panaikinti Teismų įstatymo 23 str. 2 d. 3 punktą, arba nustatyti griežtas konsultacijų teisėjams teikimo sąlygas bei tvarką ir palikti šią priemonę kaip tam tikrą *ultima ratio*, kuri būtų taikoma tik išskirtiniais atvejais.

VI. Nors nuosekli teismų praktika ir vienodas teisės aiškinimas visuose šalies teismuose yra svarbus kiekvienos valstybės ir visuomenės stabilumui bei raidai, tam tikrais laikotarpiais, kuomet valstybėje keičiama santvarka, vykdomos esminės teisinės sistemos reformos, galų gale ieškoma naujos teisės sampratos, teismų praktikai ir ją formuojančiai institucijai tenka ypatingai svarbūs uždaviniai. Tai ne tik konkrečių teisės aktų nuostatų taikymo problemų sprendimas, bet ir vadovavimas teismams, ieškantiems tinkamiausių teisės aiškinimo metodų ir koncepcijų, jų veiklos laisvės ir interpretacijos ribų nustatymas bei kitų esminių klausimų, kylančių iš besikeičiančio teismų vaidmens

valstybės institucijų sistemoje ir apskritai visuomenėje, atsakymas. Dėl šios priežasties dabartiniame Lietuvos valstybės raidos etape vienodos teismų praktikos suformavimas turėtų būti laikomas prioritetine sritimi, taikomos įvairios vienodos teismų praktikos formavimo priemonės, o esant kelių konstitucinių principų, tokių kaip lygybė prieš įstatymą, asmens teisė į sąžiningą teismo procesą bei teisėjų nepriklausomumas, susidūrimui, situacija turėtų būti sprendžiama teikiant pirmenybę valstybės ir visuomenės interesui turėti stabilią teismų praktiką bei teismus, kurie priima argumentuotus, prognozuojamus sprendimus ir dėl to turi įvairių visuomenės sluoksnių pasitikėjimą.

Literatūra

I. Teisės aktai:

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucija (priimta Lietuvos Respublikos gyventojų 1992 m. spalio 25 dienos referendume), Valstybės žinios, 1992, Nr. 31-953, Nr. 33-1014;
- 2) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Valstybės Žinios, 2002.04.09, Nr.: 37, Valstybės Žinios, 2002.05.08, Nr.: 46;
- 3) Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Valstybės Žinios, 2000.10.25, Nr.: 89;
- 4) Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, Valstybės Žinios, 1994.06.17, Nr.: 46;
- 5) Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo statutas, Valstybės žinios, Nr. 36-887;

II. Specialioji literatūra:

- 1) Administration of Justice in Norway. Oslo, 1980;
- 2) BAKŠEVIČIENĖ, Rūta. Skirtingo teisės normų taikymo teismuose sąsajų su teisiniu informuotumu aspektai. *Justitia*, 2001, Nr. 4-5;
- 3) Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003, 51 p.;
- 4) BELL, John. Judiciaries within Europe. s.l., 2006;
- 5) BIRMONTIENĖ, Toma, *et al.* Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002;
- 6) EBBE, Werner F.; FINHIN, Matthew W. Introduction to German Law. s. l., 1996;
- 7) ELLIOT, Catherine; VERNON, Catherine. French Legal System. s.l., 2000;
- 8) FOSTER, Nigel. German Law & Legal System. s. l., 1993;
- 9) GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005;
- 10) JOKUBAUSKAS, Rytis. Teisminio precedento privalomumo problema Lietuvos teisinėje sistemoje. *Jurisprudencija*. 2007 Nr. 5 (95);
- 11) LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Turiningasis teisės aiškinimas – panacėja ar pavojus? *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8(86);
- 12) LASTAUSKIENĖ, Giedrė; ir ŠINKŪNAS, Haroldas. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 2007, Nr. 65;
- 13) LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; NEKROŠIUS, Vytautas. Civilinio proceso teisė: I tomas. Vilnius, 2003;
- 14) Law profile of Finland. The British Council, 1998;
- 15) MERINO – BLANCO, Elena. The Spanish Legal System. London, 1996;
- 16) MIKELĖNAS, Valentinas. The guarantee of the uniform interpretation of law and the principle of equality before law: requirements of legal certainty. *Teisė*, 2002, Nr. 44;

- 17) MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999;
- 18) PIESLIAKAS, Vytautas. Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga. Vilnius, 2006;
- 19) PRADEL, Jean. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001;
- 20) ŠIMAŠIUS, Remigijus. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas.
<<http://www.teise.org/next.php?nr=57>>;
- 21) VAIŠVILA, Alfonsas. Teisės teorija. Vilnius, 2000;
- 22) VAIŠVILA, Alfonsas. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 8 (86);
- 23) VALANČIUS, Virgilijus. Teisingumo vykdymas. Bendrosios pastabos dėl teismo sprendimų stabilumo. *Justitia*, 1999, Nr. 1;
- 24) VASILIAUSKAS, Vitas. Teisminio precedento, kaip teisės šaltinio, sąvokos problema: teisminis precedentas kaip nauja teisės norma ar kaip teisės aiškinimo (plėtojimo) rezultatas. *Teisė*, 2006, Nr. 42;
- 25) WESSELS, Johannes. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003;
- 26) WEST, Andrew, *et al.* The French Legal System: an introduction. London, 1992;

III. Teismų sprendimai:

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės Žinios, 2006.03.31, Nr.: 36;
- 2) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2006 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės Žinios, 2007.10.27, Nr.: 111;
- 3) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1998 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *Alytaus apylinkės vyriausiasis prokuroras v. UAB „Sverida“ ir kt.*, Nr. 3K-122/1998;
- 4) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 4 d. konsultacija Nr. B3-296. Teismų praktika Nr. 20, 288 p.;
- 5) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 14 d. konsultacija Nr. B3-351. Teismų praktika Nr. 23, 384 p.;

- 6) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 30 d. konsultacija Nr. B3-264. Teismų praktika Nr. 19, 283 p.;
- 7) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 24 d. konsultacija Nr. B3-281. Teismų praktika Nr. 19, 288 p.;
- 8) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 26 d. konsultacija Nr. B3-315. Teismų praktika Nr. 21, 292 p.;
- 9) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 10 d. konsultacija Nr. B3-358. Teismų praktika Nr. 23, 387 p.;
- 10) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 11 d. konsultacija Nr. B3-297. Teismų praktika Nr. 20, 288 p.;
- 11) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 26 d. konsultacija Nr. B3-313. Teismų praktika Nr. 21, 291 p.;
- 12) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 24 d. konsultacija Nr. B3-250. Teismų praktika Nr. 19, 279 p.;
- 13) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 25 d. konsultacija Nr. B3-324. Teismų praktika Nr. 21, 295 p.;
- 14) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. liepos 2 d. konsultacija Nr. B3-276. Teismų praktika Nr. 19, 286 p.;
- 15) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 13 d. konsultacija Nr. B3-348. Teismų praktika Nr. 22, 358 p.;
- 16) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. liepos 1 d. konsultacija Nr. B3-263. Teismų praktika Nr. 19, 283 p.;
- 17) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 29 d. konsultacija Nr. B3-331. Teismų praktika Nr. 21, 298 p.;
- 18) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 30 d. konsultacija Nr. B3-255. Teismų praktika Nr. 19, 280 p.;
- 19) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. 32 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas (BPK 279-282 str.). Teismų praktika Nr. 16, 350 p.;
- 20) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. Teismų praktika Nr. 20, 202 – 211 p.;
- 21) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“. Teismų praktika Nr. 22, 221 – 230 p.;

22) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 53 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų procesą apeliacinės instancijos teisme“. Teismų praktika Nr. 23, 348 – 357 p.;

IV. Interneto svetainės:

- 1) http://www.lat.lt/?item=b_apie&lang=1 ;
- 2) http://www.courdecassation.fr/img_artron9256.gif_9256.html ;
- 3) <http://www.kko.fi/29537.htm> ;
- 4) http://www.domstol.no/DAtemplates/Article_9705.aspx ;
- 5) <http://www.ogh.gv.at/ogh/index.php?nav=5>;
- 6) <http://www.nsoud.cz/en/index.html> ;
- 7) <http://www.lb.hu/english/index.html> ;
- 8) <http://www.vsrh.hr/EasyWeb.asp?pcpid=284> ;
- 9) <http://www.at.gov.lv/index.php?a=48&v=en#01> ;
- 10) <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2002-06-01E.rtf>;
- 11) <http://www.supcourt.ru/EN/supreme.htm> ;
- 12) <http://www.sodisce.si/eng/> ;
- 13) <http://www.sn.pl/english/sadnajw/index.html> ;
- 14) <http://aitvaras/litlex/ll.dll> .

Santrauka

Vienodos baudžiamųjų ir baudžiamojo proceso įstatymų taikymo praktikos formavimas yra vienas pagrindinių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo uždavinių, kurį, remiantis galiojančių teisės aktų nuostatomis, šis teismas turėtų įgyvendinti taikydamas ir derindamas tarpusavyje tris vienodos teismų praktikos formavimo priemones: priimdamas ir skelbdamas nutartis bylose, išnagrinėtose kasacine tvarka, apibendrindamas teismų praktiką ir šių apibendrinimų pagrindu teikdamas rekomendacinius išaiškinimus bei konsultuodamas žemesniųjų teismų teisėjus teisės aiškinimo ir taikymo klausimais.

Vis dėlto šiuo metu praktiškai taikoma tik viena iš minėtų vienodos teismų praktikos formavimo priemonių – tai Aukščiausiojo Teismo nutartys kasacine tvarka nagrinėjamose bylose. Kitos dvi priemonės, nors ir nėra eliminuotos iš Lietuvos teisinės sistemos, dabar nėra taikomos dėl Konstitucinio Teismo išreikštos nuomonės, jog tokios vienodos teismų praktikos priemonės, kurios nėra tiesiogiai susijusios su teisingumo vykdymu konkrečiose bylose, yra nesuderinamos su konstitucine teismų paskirtimi vykdyti teisingumą bei kelia grėsmę teismų ir teisėjų nepriklausomumui. Panašių nuomonių galima aptikti ir teisės doktrinoje.

Nors argumentai, dėl kurių šios vienodos teismų praktikos formavimo priemonės laikomos nepriimtiniomis, yra gana svarūs, atsižvelgiant į dabartinės Lietuvos teisinės sistemos funkcionavimo problemas, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimai ir toliau turėtų būti naudojami kaip veiksminga ir santykinai mažai grėsmės teisėjų nepriklausomumui kelianti teismų praktikos formavimo priemonė. Konsultacijų klausimas turėtų būti sprendžiamas įstatymų lygmeniu: arba eliminuojant šią priemonę iš Lietuvos teisinės sistemos, arba detaliai reglamentuojant konsultacijų teikimo sąlygas ir taip paverčiant šias konsultacijas išimtinę priemone, prieinama tik tais atvejais, kai tai iš tiesų būtina.

The formation of uniform court practice: development, state, lookout

The formation of uniform court practice in the field of criminal law and law of criminal procedure is one of the main tasks of the Supreme Court of the Republic of Lithuania. In accordance with Lithuanian laws which are in force at the moment, the Supreme Court can use three separate measures of the formation of uniform court practice: these are the Court's decisions in individual criminal cases; recommendatory interpretations of law which are based on the review of lower courts' decisions and are passed by the Senate of the Supreme Court; advisory opinions delivered by the justices of the Supreme Court.

Although at the moment all the measures mentioned above are legal to use as they are provided by the Lithuanian Law on Judiciary, at the moment only the Supreme Court's decisions in individual criminal cases are actually applied. The other two are not in use because of the criticism expressed by the Constitutional Court in its decision of March 28, 2006. The Constitutional Court said that the only way of the formation of uniform court practice which is compatible with the Constitution of the Republic of Lithuania are the interpretations of law which are expressed when hearing and deciding individual cases. Other measures such as recommendatory interpretations based on the review of court practice or advisory opinions are inconsistent with the Supreme Court's mission to administer justice. In addition to that, they are considered as a threat of the violation of lower courts' and judges' independence.

Although this criticism is rather strongly based, I still support the opinion that first of all one should take into consideration the fact that Lithuanian legal system is far from perfect and unstable court practice is one of the main problems. Therefore I think that recommendatory interpretations of law passed by the Senate of the Supreme Court should be used as a measure of the formation of uniform court practice as they are rather effective and not a major threat to the independence of lower judges.

From my point of view, some amendments of the Law on Judiciary are needed in order to resolve the question of the advisory opinions as they form a far bigger threat to the lower courts' independence. They should be either abolished or turned into an extraordinary measure of the formation of uniform court practice.